Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-ниң Дээди Совединин болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1990 чыл апрель 8 воскресенье № 82 (14282)

1925 чылда үндезилеттинген Өртээ 3 чер.

«ПРАВДА» СОЛУННУҢ ДУГАЙЫНДА

СЭКП ТК-НЫҢ ДОКТААЛЫ

«ПРАВДА» СОЛУННУҢ ДУГАЙЫНДА» ДОКТААЛДЫ СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ ХҮЛЭЭП АЛГАН

Эде тургустунуушкуннуң амгы үе-чадазы, ниитилелдиң амыдыралынын бүгү талаларының үндезин чаартылгаларының чүгүлгазы пар. тияны, ооң ажыл-чорудулгазының стилин болгаш методтарын шиитпирлиг чаар. тырының кажан-даа турул көрбээн нарын болгаш улуг хемчээлдиг сорулгаларын СЭКП-ниң мурнунга тургузуп турар дел доктаалда демдеглээн. СЭКП-ниң удуртукчу туруш байдалын Конституцияда быжыглаанындан партия ойталаан үеде ол онза чүгула ужур-дузалыг болуп турар. Ооң-биле холбаштыр авангардчы сырый каттыштырыкчы ролюн быжыглаарының, массаларга ооң идей-политиктиг салдарын күштелдиреринің сорулгазы чаа ёзу-биле тургустунуп турар. Ындыг чогумчалыг ажылга эң чүгула чер партийжи парлалгага, хамыктың мурнунда СЭКП ТК-ның органы — «Правда» солунга онаажыр.

«Правда» солуннуң материалдарының деңнели чоокку үеге чедир-ле амгы үениң негелделеринге, номчукчуларның күзел-сонуургалдарынга долу хемчээлге дүүшпейн турганын СЭКП Төп Комитеди айыткан. Бодунуң хүлээлгезин күүседир төлээде, «Правда» солун, бистиң бүгү партийжи парлалгавыс идепкейлиг эде тургустунар, дог. матиктиг бодаашкыннардан, таптаашкындан болгаш чаа чүве чок үүлдерден шиитпирлиг ойталаар ужурлуг. Чаа хевирниң парлалгазын — чоннун болгаш чонга бараан болган ленинчи хевирнин парлалгазын, хостуг болгаш шынчы, ак сеткилдиг болгаш ажыт-чажыт чок, номчукчуларның идегелин эдилээн болгаш бүгүдеге билдингир дыл кырынга оларның-биле чугаалажыр кылдыр дириг, боттуг уткашынар-биле долдурары эргежок чугула.

Шынчы сөстү, эде тургустунуушкуннуң практиказының ханы, билдилиг анализин, чедип алдынган таарымчалыг үүлдерни-даа, ниитилелде социал дүшкүүрлүг чорукту болдурган социал-экономиктиг бергелериниң, үстүүшкүннериниң, таарымча чок болуушкуннарның чылдагааннарын-даа тодаргай, шын тайылбырлаарын бистиң парлалгавыстан номчукчулар манап турар.

Ынчангаш парлалга ажылынга негелде күштелген. Партийжи парлалгага политиктиг шуугаашкынны эвээжедир, практиктиг ажыл-керекти көвүдедир, тодаргай дириг чижектер-биле массаларны кижизидерин күштелдирер деп ленинчи чагыг амгы үеде онза чугула ужур-дузалыг апарган. Ниитилелдиң чогумчалыг бүгү күштерин эде тургустунуушкуннуң платформазынга каттыштырарынга, сырый эвилелдээринге бистиң парлалгавыс идепкейлиг, чогаадыкчы, чогумчалыг рольду ойнаар хүлээлгелиг.

Шынны, чүгле шынны бижиири, үндезин эде тургустунуушкунче, чаартыныышкынче СЭКП-ниң шугумун, угланыышкынын шиитпирлиг болгаш чайгылыш чокка боттандырары — коммунист журналистерниң, чурттуң партийжи парлалга черлериниң бүгү ажылдакчыларының партийжи хүлээлгези.

Партияның кол парлалга индири болур «Правда» СЭКП-ниң политиказын боттандырарының кол угланыышкыннарынче кичээнгейни мөөнней угландырар сорулгалыг.

Эде тургустунуушкуннуң, СЭКП ТК-ның февраль болгаш март (1990 ч.) Пленумнарының идеяларын ёзугаар партияны эде тургузарының чорудулгаларын ханызы-биле бүгү талалыг чырыдары «Правданың» болгаш партийжи бүгү публицистиканың кол темазы болур ужурлуг. Ынчаарга чаартынган партия дээрге Маркстың, Энгельстиң, Лениниң өөредиин. чогаадыкчы, ёзу-биле хөгжүдүп, ажылчын аңгының, бүгү ажылчы чоннун эрге-ажыын илергейлээн партия болуп, социалистиг шилип алыышкынның партиязы болган турарын барымдаалап көөр херек. Күрүне эрге-чагыргазының эрге-хүлээлгелерин ол бодунга албайн турар. Ооң ролю — бодунуң политиказы болгаш практиктиг бүгү ажылы-биле чоннун идегелин чедип ап, улус депутаттарының Советтеринде, оске-даа органнарда база хөй-ниити тургустунуушкуннарында коммунистерни дамчыштыр ажылдаар болгаш демократтыг ёзу-биле хүлээп көрдүнген башкарыкчы болуру-дур. СЭКП бодунга үүлдешпес хүлээлгелерден хосталбышаан, бодунуң күжениишкиннерин теориязы, хөделириниң программаларын ажылдап кылырынга, организакчы болгаш кижизидикчи ажылга, ниитилелди сырый каттыштырарынга, кадр политиказын боттандырарынга мөөнней турар. Партийжи массаларның эрге-чагыргазы үндезин апаар ханы демократчыдылганы партия боттандырбышаан, бодунуң сорулгазын чаа байдалдарда чедиишкиниг күүседип шыдаар.

Совет улустуң болгаш партияның эрткен оруун бүгү талалыг болгаш ханызы-биле анализтээринге, ооң организацияларының мурнунда турар чаа сорулгаларны шиитпирлээринге идепкейлиг идигни СЭКП-ниң XXVIII съездизинге белеткелдиң үезинде «Правданың», партийжи бүгү парлалганың бээри эргежок чугула. Калбарган ниити-партийжи дискуссия, СЭКП ТК-ның съезд мурнунда Платформазының болгаш партия Уставының төлевилелдерин чугаалажып көөру олче угланган турар ужурлуг.

Партийжи парлалганың арыннарынга чогумчалыг чугаалажыышкыннарны калбартып хөгжүдер, ол чугаалажыышкыннарны принципиалдыг партийжи турушбиле чорудар, социализмни чаартырының туруштарында бүгү хөй-ниити төлээлекчилерин аңаа калбаа-биле киришпирер, бистиң социалистиг шилип алыышкынывысты хүлээвес, бируу шавар дээн кандыг-даа оралдажыышкыннарга удур шиитпирлиг болгаш бүзүрелдиг демисежир херек. Социалистиг идеага совет улустуң бердингениниң болгаш бодунуң Ада-чуртун ёзулуг чеңектелиишкининиң болгаш чөптүг чоруктуң чурту болдурар дээн ооң түткүлүүнүң аразында ханы харылзааны тодаргай көргүзер. Салгалдарның төөгүлүг уламчылаашкынын чырыдарда, Улуг Тиилелгениң 45 чылын, фашистиг хамчыктан делегейни хостаар талазыбиле кижи төрелгетенниң мурнунга совет улустуң кайгамчык улуг ачы-хавыяларын онзалап демдеглээр херек.

Коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң чагааларының допчулалын калбаа-биле чырыдар. Солун болза бүгү санал-оналдарны, авторларның бодалдарын «чымчады бербейн» кичээнгейлиг барымдаалавышаан, солун партияның эде тургузукчу туружун бадыткаар, тыптып келген айтырыгларны чугаалажып көрүүшкүнге чогуур үезинде киирер, хүн бүрүүн чугула айтырыгларынга харыныы дилеп тывар, «барыын» болгаш «чөөн» үзелдиг чулчурукчу демагогтарга, партияны, социализмниң ленинчи принциптерин баксыраашкан бөжаңнадырын оралдашкан бүгү кижилерге барымдаалыг ылап ойтур шавыышкынны бээр ужурлуг. Саналоналдарның хөй янзы хевирлиин хөгжүдеринге, чоннуң бүгү кезектериниң эргеажыктарының болгаш бодалдарының хөй хевирлиин илередиринге идиглиг «Дискуссия хуудустарын» парлаар талазы-биле «Правданың» инициативазын деткиир.

Партияны, ниитилелдиң амыдыралын чаартырының эң чугула айтырыгларының талазы-биле тайылбырны СЭКП ТК-ның политиктиг удуртулгазының кежигүннери, партия Төп Комитединиң кежигүннери «Правданың» арыннарында чогуур үезинде дүрген болгаш үргүлчү бээри эргежок чугула.

Партия организацияларында отчёттар болгаш соңгулдалар, оларның ажылчорудулгазы, а ол ышкаш улус депутаттарының бүгү Советтериниң, күрүне органнарының, хөй-ниити организацияларының ажылы ышкаш, ындыг чугула политиктиг хемчеглер «Правданың» кичээнгейниң төвүнде турар ужурлуг.

Идей-политиктиг амыдырында чаңгыс аай эвес, чорудээлиг чорудулгалар «Правданың» арыннарынга журналисчи ханы шинчиледдерни кылырын, боттуг чырыдарын негеп турар. Хөй хевирлиг болгаш хөй талалыг ниитилел амыдыралын, хөй-ниити шимчээшкиннериниң болгаш бөлүктериниң янзы-бүрү туруштарын хандыр, билдилиг анализтээри, оларның-биле чогумчалыг чугаалажыышкыннарны кылыры, партияның интеллектуалдыг эде тургузукчу күчүзүн бүгү талалыг бедидери чугула. Шынның кичээндиринин сактып барымдаалавышаан, бистиң эрткен үевисте чогум кандыг үүлдер авторитар-дүжүметсиг хажыдыышкынарның түңнелдери, социалистиг принциптерни үрээнинің уржуктары болганын, а кандыг үүлдер бодувустуң чуртувустуң болгаш бүгү кижи төрелгетенниң депшилгезиннге партияның болгаш чоннуң боттуг салыышкыны болуп турарын тодаргай аңгылап билир херек. Бистиң төөгүлүг салгал кежиивисте ёзулуг үнелиг бүгү-ле үүлдерни чок кылдыр карартыр, бистиң мөзү-шынар болгаш угаан-бодал угланыышкыннарывысты, социалистиг шилип алыышкынга болгаш коммунистиг перспективага шынчы чоруувусту чигзиниишкинге таварыштырар дээн ораалдажыышкыннарга удур шиитпирлиг демиселди чорудары эргежок чугула.

«Правданың», партийжи бүгү парлалганың хүлээлгези — ленинчи өөредигни амгы үениң ёзузу-биле бодап билиринде, ниитилелдиң эде тургустунуушкунунуң дуржулгазы-биле, ооң идеалдары-биле ону боттуг сырый холбаштырарында. Ленинчи өөредитге шынчы чорукту хевээр арттырары — ол дээрге, ооң мировоззрениезин болгаш методологиязын хөгжүдери, чаа түңнелдер болгаш ажыдыышкыннар-биле байлакшыдары, тодаргай байдалга болгаш бодунуң үезинге бүрүн хамаарышкан чамдык формулаларны дүрүмчүдеринден шуут ойталаары, хажыдарының болгаш буруу шаап бактаарының кандыг-даа ораалдажыышкыннарындан ленинчи өөредигни, В. И. Лениннин бодун камгалаары-дыр.

«Правда» болза буянныг, демократтыг социализмниң амгы үеде концепциязын ажылдап кылырынче угланган недергей дүрген хөгжүлделиг ниитилел бодалының, ниитилелдиң чаартылгазының дуржулгазын түңнээринің авторитеттиг индири болур, массаларның чогаадылгазы-биле, ниитилел дугайында эртемнериниң хөгжээни-биле теорияда болган практикада тывылган бүгү чаа, депшилгелиг үүлдерни тодаргай болгаш чедингир пропагандалаар сорулгалыг.

«Правданың» болгаш бүгү партийжи парлалганың кичээнгейиниң төвүнге кижи турар ужурлуг. Редакцияның болгаш ооң журналистериниң чугула сорулгаларының бирээзи болза, партияның кижиже, ооң сагышсеткилинче болгаш негелдехереглелдеринче угланган идепкейлиг социал политиказын амыдыралга боттандырары болур. Социал чөптүг чоруктуң ниитилели гуманыг идеалдар-биле чурттаар, кижиниң бүгү талалыг сайзыралын, ооң угаан-бодал болгаш материалдыг аңгы-аңгы эрге-ажыктарын бирги чергеге тургузар ужурлуг.

Демократия болгаш ажык-чарлыг чорук калбарып турар байдалдарда чурттуң хамаатылары боттарының эрге-ажыктарын илергейлээринге, негелде-хереглелерин тургузарынга чаа арганаларны алганын, эде тургустунуушкун чорудулгаларынга ажылчы чоннарның салдарының болгаш контролюнуң күштелгенин өөренип көөр херек. Ындыг болзажок, социал-экономиктиг чурумнуң негелделерин хандырары чүгле күш-ажылдың эки организастаашкынының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, ажылга чаа ёзубиле хамаарылгалыг болурунуң үндезининге болдунуп болурун уттуп болбас.

«Правда», бистиң бүгү парлалгавыс сөс биле ажылхеректиң бүгү деңнелдерге карышпазының дугайында айтырыгны улам чидин-биле тургузар, хүлээп алдынган шиитпирлерниң күүсеттиниң турарын ажык-чарлыг болдурарын контрольга алыр ужурлуг.

Бистиң шимчээшкинивисти шапкынчыдарын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң база продукциянның шынарын экижидериниң чаа деңнелдерин чедип алырын хандырар эртемтехниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле комплекстиг хемчеглерже онза кичээнгейни салыр. Үндезин эртем шинчилелдерин, чаа технологияны, кижи дугайында эртемнер комплекизин хөгжүдеринге бүгү талалыг дузалаар, космос делгемнерин шингээдип алырында, кижи төрелгетениң калбак хемчээлдиг айтырыгларын шиитпирлеп турарында чедиишкиннерни чырыдар.

Организакчы болгаш политиктиг ажылды күш-ажылчы коллективтериниң ажыл-чорудулгазының ажыктыг чоруун бедидеринче, экономиктиг үндезин реформаны дүргедедиринче, чурттa экономиктиг байдалды экижидеринче угланды рары чугула. Ажыл-агый механизмин болгаш эргелеп башкарылганы сайзырангайжыдары, экономиканы структура талазы-биле чаартыры,

(Төнчүзү 2-ги арында.).

«Кызыл тараачын» совхозтуң тургустунганындан бээр 60 чыл болганы-биле холбаштыр бөлүк ажылдакчыларны Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаннаар дугайында болгаш хүндүлүг аттарны тыпсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Көдээ ажыл-агый бүдүрулгезин хөгжүдеринге үр чылдарда үре-түннелдиг ажылдары дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаннаары болза:

Даржай Тагбыш Родаевич — механизатор.

Дутова Нелья Андриановна — кол зоотехник.

Монахов Александр Николаевич — ажылчын.

Элтеко Иван Павлович — механизатор.

Мал ажыл-агыйны хөгжүдеринге ачы-хавыяазы дээш **«Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны»** хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Гольцова Валентина Дмитриевна — мал тарып боозадылга техниги.

Очур Кара-кыс Салчаковна — бызаа ажакчысы.

Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдеринге ачы-хавыяазы дээш **«Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агыйының алдарлыг механизатору»** хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Маады Кызыл-оол Содунамович — механизатор.

Овчаров Николай Иванович — механизатор.

Транспортка ачы-хавыяазы дээш **«Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы»** хүндүлүг атты чолаачы Борис Симонович **Хохловка** тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы Ч.- Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Секретары В. КАЖИН-ООЛ.

Кызыл хоорай.
1990 чылдың апрель 5.

О. Н. Монгушту Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаннаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге бедик көргүзүүлери дээш Красноярскиниң «Востоксантехмонтаж» трестиң Кызылда кожуп чоруур механизастаттынган колонназының слесарьлер-сантехниктер бригадири Оюнза Намыраевич **Монгушту** Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаннаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы Ч. Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Секретары В. КАЖИН-ООЛ.

Кызыл хоорай.
1990 чылдың апрель 5.

Е. Т. Тановага «Тыва АССР-ниң алдарлыг чогаалчызы» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва совет литератураның хөгжүлдезинге ачы-хавыяазы дээш **«Тыва АССР-ниң алдарлыг чогаалчызы»** хүндүлүг атты ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү, чогаалчы Екатерина Түктүг-ооловна **Тановага** тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы Ч.- Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Секретары В. КАЖИН-ООЛ.

Кызыл хоорай.
1990 чылдың апрель 5.

Г. А. Хүрен-оолга «Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тудуг ажылын хөгжүдеринге ачы-хавыяазы дээш **«Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу»** хүндүлүг атты Красноярск «Востоксантехмонтаж» трестиң Кызылда кожуп чоруур механизастаттынган колонназының газ-биле каңнакчызы Геннадий Александрович **Хүрен-оолга** тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы Ч.- Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Секретары В. КАЖИН-ООЛ.

Кызыл хоорай.
1990 чылдың апрель 5.

Улус депутаттарының **ЭРзин** район Совединин бирги организастыг сессиязы болуп эрткен. Чаа чыыштын депутаттары организастыг айтырыгларны чугаалашкан.

Район Совединин даргазынга СЭКП райкомунуң бирги секретары Киисин Александрович Моңну альтернативалыг соңгаан. Соведтиң даргазының оралакчызынга мурнунда райкүүскомнуң даргазының оралакчызынга ажылдап турган Халарбаа Сааяевич Кара-оолду соңгаан.

Район Совединин күүсекчи комитединин даргазынга Карим Тасович Куулар катап соңгуткан.

Районнуң улусчу контроль комитединин даргазынга Биза Лопсановна Самбуу соңгуткан.

Район Совединин сессиязы райкүүскомнуң даргазының оралакчыларын, килдис эргелекчилерин соңгаан.

* * *

Улус депутаттарының **Сүт-Хөл** район Совединин бирги организастыг сессиязы болуп эрткен. Улус депутаттары Сүт-Хөл район Совединин даргазынга Дыртык Данзын-оолович Түлүштү соңгаан. Баштай ол эрге-дужаалга 4 кандидатураны киирген. 2 кижи боттарының кандидатуразын уштуп каапкан. Чажыт бадылаашкынга хөй санны алган Д. Д. Түлүш Советтиң даргазынга соңгуткан. Райкүүском даргазынга Чымба Балдыкович Монгуш база катап соңгуттурган.

* * *

Улус депутаттарының **Кызыл** район Совединин бирги организастыг сессиязынга Советтиң даргазынга Владимир Салчакович Очур-оолду соңгаан. Райкүүском даргазынга депшиттирген 4 кандидатураны ийи ээлчегбиле бадылаан. Сөөлгү ээлчегге 2 кижи арткан турда, бадылаашкынның хөй кезиин Август Иванович Барков алгаш, райкүүском даргазының эрге-хүлээлгезин күүседип киришкен.

Борис БИРЛЕЙ.

ОРГАНИЗАСТЫГ СЕССИЯЛАР

ТЫВА — ЭНЦИКЛОПЕДИЯДА

Москваның «Советская энциклопедия» үндүрер чери «Географтыг энциклопедия словары» деп чаа номну үндүрген. Ооң арыннарында 15 муң янзы-бүрү статьялар бижиттинген. Ында бистиң чуртувустуң агаар-бойдузунга болгаш турисчи черлерингe, политиктиг болгаш экономиктиг, эртемниң болгаш культураның төптеринге тураскаатган үүлдерни бижээн. Ынчангаш энциклопедиядан алын-чорукчулар, башкылар, чурт шинчилекчилери үнелиг материалдарны тып ап болур.

Ол номда Тыва дугайында материалдарны эвээш эвес киирген. Оон Тыванын агаар-бойдузун, ажыл-агыйының хөгжүлдезин, «Үш-Белдир» болгаш «Чедер» курорттарының дугайында, тураскаалдыг черлерни билип ап болур. Ында Тыванын картазын база киирген.

Тываже баар дээн кижи оон бүгү чүвени өөренип ап болур.

Георгий ХОБОТЬЕВ.

СЭКП ТК-ның март (1990 ч.) Пленумунуң чүүлдүг деп көрген төлевилели

СЭКП-НИҢ ТӨП КОНТРОЛЬ-РЕВИЗИЯ КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

ДҮРҮМ

1. СЭКП-ниң Төп контроль-ревизия комиссиязын (ТКРК) партияның съездизинге соңгуур болгаш ол аңаа отчедуи бээр. Партияда программалыг документилерни болгаш СЭКП-ниң Уставын, съездилериниң болгаш конференцияларның шиитпирлерин күүседип турарынга контрольду боттандырар, партияның иштики амыдыралының болгаш партийжи этиканың норма-чижектерин сагыл турарын хынаар; СЭКП-ниң бюджединиң болгаш СЭКП ТК-ның, ооң албан черлериниң, бүдүрүлгелериниң, парлалга черлериниң сан-хөө ажыл-агый чорудулгазының күүселдезин ревизиялаар; партиядан үндүрткеннинге хамаарышкан айтырыглар талазы-биле дилег-хомудалдарны чугаалажып көөр.

Дүжүметсиг чоруккa субъектизмге, кара туразында аажылаашкыннарга удур, партияның политиказынга хуузунда болгаш таварылга байдалдыг, ыйыдыышкынныг салдар чедириишкиннеринге удур хемчеглерни СЭКП-ниң Төп контроль-ревизия комиссиязы ап чорудар.

2. СЭКП ТК-биле харылзааларынга СЭКП-ниң Төп контроль-ревизия комиссиязы:

— ТК-ның күүсекчи органнары шиитпирлерни хүлээп алырда, коллегиалдыг чорукту сагып турарынга контрольду боттандырар, бир эвес ол шиитпирлер СЭКП Уставын үревишаан хүлээп алдынган болгаш партияның программалыг документилеринге, чуртта күштүг хөөйлүжудулгага дүүшпес болза, удурланыышкынны кылыр, СЭКП ТК-ның Пленумнарынга, партияның съездилеринге болгаш конференцияларынга чогуур саналдарны киирер.

— партия организацияларының дилеглерин, коммунистерниң, ажылчы чоннун чагааларын, билдириишкиннерин СЭКП Төп Комитединиге, ооң албан болгаш парлалга черлеринге, парлалга органнарынга, бүдүрүлгелериниге чугаалажып көөрүнүн доктаттынган чурумун сагып турарын хынаар.

— СЭКП-ниң бюджединиң күүселдезин, ооң иштинде партияның кежигүн дадывырын хүлээп ап турарының, учедунуң база хуваалдазының байдалын контрольдаар, а ол ышкаш ТК-ның, ооң албан черлериниң, парлалга органнарының, парлалга черлериниң, бүдүрүлгелериниң сан-хөө — ажыл-агый чорудулгазын хынаар.

3. Партия организациялары-биле харылзааларынга хамаарыштыр СЭКП-ниң Төп контроль-ревизия комиссиязы:

— коммунистерниң билдириишкиннерин азы бодунуң инициативазын ёзугаар партия организацияларының ажыл-чорудулгазының туştус айтырыгларын бодунуң эрге-хүлээлгелериниң хемчээлинге дүүштүр өөренип көөр болгаш парторганизацияларның соңгулдалыг органнарының ажылында четпестерни чайладыр талазыбиле саналдарны хамаарышкан партия органынга азы СЭКП Төп Комитединге киирер.

— партия организацияларының, контроль-ревизия комиссияларының болгаш партия комитеттериниң аразынга харылзааларга тургустунуп келген маргылдаалыг айтырыгларны чүгаалажып көөрүнге киржир, СЭКП хүрээлениниң чаңгыс эвин быжыглаарынга идигни бээр; бодунуң туружун камгалаар талазы-биле эвээш нуруузунуң эргезин парторганизацияларга болгаш партияның соңгулдалыг органнарынга кыза бээр чорукту болдурбазын, а ол ышкаш хөй нуруузунуң хүлээп алган шиитпирлерин бүгү коммунистерни күүседирин хайгаараар.

— СЭКП Уставын партия кежигүннериниң күүседип турарының хыналдазын боттандырар, партийжи этиканы болгаш сагылга-чурумну үрээн буруудуг коммунистерни харыысалгага киирер. СЭКП-ден үндүрген дугайында ТКРК-ның шиитпирин хамаарышкан партия эге организациязынга дыңнадыр, ол партия эге организациязы чөпшээрешпээн таварылгада — партия эге организациязының төлээлекчилериниң киржилгези-биле ТКРК-га дагын чугаалажып көөр, ооң сөөлүнде шиитпир хүлээп алдынган деп санаар.

— партиядан үндүрер дугайында эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларының, партия крайкомнарының болгаш обкомнарының, эвилелдешкен республикаларның компартияларының, крайларның болгаш областарның партия организацияларының контроль-ревизия комиссияларының шиитпирлеринге хамаарыштыр дилег-хомудалдарны чугаалажып көөр.

— республикаларның, крайларының, областарның болгаш өске-даа черлериниң партия организацияларының контроль—ревизия комиссияларының ажылынга дузаны чедирер.

4. Эвилелдешкен республикаларның компартияларының, крайларның болгаш областарның партия организацияларының болгаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң партия органнарының сүмелээн коммунистериниң иштинден составтыг кылдыр СЭКП-ниң съездизинің тодаргайлаанын ёзугаар Төп контроль-ревизия комиссиязын соңгуур. СЭКП ТКРК-зынга соңгуттурган коммунистер партияның соңгулдалыг төп өске органнарының составынга кирген туруп болбас.

СЭКП ТКРК-ның пленарлыг хуралын эргежок чугула апарганда, ынчалза-даа чылда ийиден эвээш эвес катап эрттирер.

Төп контроль-ревизия комиссиязының кежигүннерин СЭКП Төп Комитединин Пленумнарының ажылынга чөвүлээр эргелиг киржир. Эргежок чугула апарганда СЭКП ТК-ның болгаш ТКРК-зының каттышкан пленумнарын чыылдырар.

5. Доктаамал ажылдаар органны — Бюрону, ооң иштинде он чылдан эвээш эвес партия стажтыг СЭКП ТКРК-зының ден эргелиг даргаларын Төп контроль-ревизия комиссиязы бодунуң пленумунга соңгуур. Ден эргелиг даргалар СЭКП ТКРК-зының пленумнарының болгаш Бюрозунуң хуралдарын ээлчегбиле чорудар. СЭКП ТК-ның Президиумунуң болгаш күүсекчи өске-даа органнарының хуралдарынга киржир.

ТКРК Бюрозунуң эрге-хүлээлгелерин болгаш ооң кежигүннериниң санын СЭКП-ниң Төп контроль-ревизия комиссиязының пленуму бо Дүрүмну барымдаалавышаан тодаргайлаар.

6. Төп контроль-ревизия комиссиязы бодунуң эрге-хүлээлгелеринге хамаарышкан айтырыглар талазы-биле доктаалдарны хүлээп алыр, ревизиялар түннелдериниң талазы-биле актыларны тургузар. Ревизия кылдынган органнарның, бүдүрүлгелериниң болгаш албан черлериниң удуртукчулары оларга берген сүмелериниң болгаш саналдарның түннелдериниге хамаарыштыр ап чоруткан хемчеглериниң дугайында СЭКП ТКРК-зынга дыңнадыр хүлээлгелиг.

7. Төп контроль-ревизия комиссиязы бодунуң ажылын ажык-чарлыг чорудар, ооң хүлээп алган шиитпирлерин партийжи парлалгага парлаан турар.

СЭКП ТКРК-зының кежигүннери боттарының ажылчорудулгазынга хамаарылгалыг бүгү партийжи документилерни боттарының хүлээлгелерин күүседирде ажыглаар эргелиг.

8. Төп контроль-ревизия комиссиязы партия бюджединиң акша-хереглелериниң күсели-биле хандыртынар аппараттыг болур, ооң структуразын, штаттарын бот-тускайлаң бадылаар.

9. Төп контроль-ревизия комиссиязының составындан ооң кежигүннериниң үндүрер дугайында айтырыгны СЭКП Уставында көөрүнгеш чурум ёзугаар шиитпирлээр.

«ПРАВДА» СОЛУННУҢ ДУГАЙЫНДА

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

бот-орулга-чарылганы бүгү черге шингээдири, продукцияның ыыларын экижитери болгаш бүгү ажылды чогумчудары-биле холбашкан айтырыгларны чайгылыш чок шиитпирлээри, курлавырларны долу ажыглаары, күш-ажылдың, бүдүрүлгенин болгаш керээниң сагылга-чурумун быжыглаары дээш демисел — бо бүгү «Правданың» болгаш массалыг информацияның өске-даа чепсектериниң ажыл-чорудулгазынга кол угланыышкын болган турар ужурлуг.

Оон-биле чергелештир бүдүрүлгени организастаарының экономиктиг дилээшкиннерден тыптып келген чаа хевирлерин шалыпкын болгаш ылаптыг чырыдар, экономиктиг бодап көрүүшкүнү хөгжүдүринге дузалаар керек. Бүдүрүлгенин хемчээлин, тус-тус девискээрлерин онзагай үүлдерин, интеграсчы харылзааларның кайы хире апаргының барымдаалап турган, аренданың, долу бот-орулга-чарылганың, керээнин, акционер болгаш амгы үениң өске-даа хевирлериниң үндезининге күүрне өнчүзүн ажылчы чоннарның демократчы өзү-биле углап-башкарып турар өнчүзү кылдыр чаарты тургузары чугула сорулга болур. Чурттың экономиктиг хөгжүлдезиниң амгы үе-чадазында хууда күш-ажылчы өнчүнү, оон иштинде бүдүрүлгенин чепсек-херексилдериңге-даа тургузуп болур деп, партия санап турар.

Чаа үвени бодап тып турар кижи бүрүзүн, чогаадыкчы коллектив бүрүзүн идепкейлиг деткиири, мурнакчыларның дуржулгазын үүгле пропагандалавайн, а оны дурген шинчээдирин чедип алыры, күш-ажыл кижизиниң ажыл, амыдыралының айтырыгларын шиитпирлээринге бүгү талалыг дузалаары — парлалганың хүлээлгези.

Бистиң күрүневистин келир үези националдар арзында харылзаалар моон соңгаар кандыг янзылыг тургустуна бээринден улуг чергелии-биле хамааржыр. Ол чорук бистиң чуртувустун улустарының болгаш эвээш санныг улустарының хөгжүлдезин, оларның хөй талалыг амыдыралын, национализмнин болгаш шовинизмнин янзы-бүрү илергейлээшкиннери-биле оларның идепкейлиг демиселиниң иарын айтырыгларын ханы бодамчалыг болгаш харысалгалыг чырыдарын «Правданың» редакциязындан массалыг информацияның бүгү чепсектериниң негеп турар. Партияның политиказының чиңгине принциптери — чурттун бүгү девискээринге кандыг-даа нацияның хамаатызының эргелерин чайгылыш чок барымдаалап көөрү: эвилелдешкен республикаларның суверенитедин боттуу-биле долдурары болгаш национал автономияларның бүгү хевирлериниң боттуснайлан чоруун чаа деңнелге тургузары; чурттун бүрүн-бүдүн чоруун хостуг болгаш деңэргелиг республикаларның нинти сорулгаларны чедип алыры-биле боттарының эргелериниң чамдыызын Эвилелче эки тура-биле шилчидип турар федерация кылдыр камгалап арттырары.

Нинтилелдиң угаан-бодал амыдыралының бүгү талаларын хөгжүдеринге болгаш багай үүлдерден арыглап аштаарынга улам улуг салыышкынны киирери, чоннуң политиктиг, интеллектуалдыг болгаш культура күч, улам долу ажыдары болгаш байлакшыдары «Правдадан», бүгү партийжи парлалгадан негеттиниң турар. Социалистиг эрге-хоойлулуг күрүнеги тургузарының чайладып болбес негелдези болур мировоззрение политиктиг болгаш бүдүрүлге культуразын, кижилер аразынга харылзажын чугаалажырының культуразын, экология, уран үүл болгаш эрге-хоойлу культуразын улуг хемчээлдии-биле хөгжүдүп байлакшыдарын байдалдың боду болгаш эде тургустунуушкунуң алыс утказы негеп турар.

Культураның бүгү күчүзү чуртта мөзү-шынар байдалын экижидеринче, кижи төрелгетеннин ниити мөзү-шынарының нормаларын бадыткап тургузарыңче угланган турар ужурлуг. Маная хөй үүлдер өг-бүлеже, школаже, уругларны болгаш бүгү аныяктарны кижизидериңче сагыш салыышкындан улуу-биле хамааржыр. Амыдыралчы чугула бо бүгү айтырыглар «Правданың» арынларынга калбаа-биле чыыттынган турар ужурлуг.

СЭКП ТК-нын органы партияның даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазын калбаа-биле көргүзер хүлээлгелиг. Чаа бодаашкынга үндезилеттинген оон политиказы боттуг түнилдерни берген: делегей бот-боттарынга удур туржур чоруктан хосталып эгелээн, чепсегленишкинни дүжүреринче, ядролуг чепсекти үе-чадалап узуткаарынче угланган чугула базымнар кылдынган. Делегейге шериг талазы-биле чөрүлдээлер тургустунуп кээриниң айылы чавызаан. Бо бүгү социал-экономиктиг таланың иштики сорулгаларын шиитпирлээринге дузалан турар. Оон-биле чергелештир кижи төрелгетеннин тайбың келир үезининң идеалдарын боттандырар төлээде, ам-даа улуг болгаш берге орукту эртер апаар... Ынчангаш бо чаагай сорулгаларны боттандырарынга идепкейлиг дузалажыры, оон-биле кады реакцияның, милитаризмнин өбдүлгаш империализмнин күштеринге удур демисежири — «Правданың», партийжи парлалганың сорулгазы.

Партия комитеттериниң «Правда»-биле болгаш бүгү партийжи парлалга-биле харылзаазын бүгү талалыг быжыглаарының чугулазы доктаалда демдеглеттинген, «Правда» солуннуң редакциязы, бүгү партия комитеттери парлаттынган материалдарның дээштиин хандырар дээш ажылды идепкейлиг чорудар ужурлуг. «Правдага» үнген принципиалдыг үүлдерге партия комитеттериниң болгаш албан-дужаалдыг кижилериниң кандыг янзылыг хамаарылгалыг боор турары, ол дээрге — чер-черде болгаш төпте эде тургустунуушкунуңа кандыг янзылыг чоруп турарының тодарлай көргүзүү болур деп хөөредиг ок чугаалап болур. Ажык-чарлыг чорукту үке. леп көрбези база шүгүмчүлелди базары эргидеги байдалдарга болгаш таптаашкынга чайлаш чок чедирип келир. Партия комитеттери принципиалдыг болгаш боттуг чоруун көргүзүп, кижилеркин негелде-хереглелдеринче кичээнгейни салып турар черлерде парлалгага үнген шүгүмчүлелдиг материалдарны дуза, частырыгларны ажып эртериниң база четпестерни чайладырының идепкейлиг аргазы кылдыр көрүп турар. Массалыг информацияның чепсектеринге үнген чидиг материалдарны чөптүг шүгүмчүлелдерден бодун камгалаарын оралдажыр, бодун частырыг кылбас кижи мен деп санаттынар, «багын чажырбас» кижилерже, халдааш турып бээрлерге хамаарыштыр хевчет өнаан деткиес чүве болза ажык-чарлыг чорукту хөгжүдүгайында кыйгырыглар анаа-ла хоозун болу бээр.

Партийжи журналистер-биле харылзаага партия комитеттериниң ажылдакчылары оларны бодунуң эжи, кады ажылдан турар кижизи кылдыр санаар болгаш парлалганың дээштиин чедип алырынга дузалажыр, авторлар активин калбартыр, журналистер-биле эш хуунун байдалын бадыткап тургузар ужурлуг. Амыдыралдың тургузуп турар айтырыгларын шиитпирлээринге парткомнар биле парлалганың бир демниг хөделири — эде тургустунуушкунун гуманныг сорулгаларын боттандырарының, эрге-хоойлулуг күрүнеги тургузарының чайлаш чок негелдези болур.

Бо харысалгалыг сорулгаларны боттандырары, ылаңгыя политиктиг плюрализмниң байдалдарында, бедик билдилиг болурун, амыдыралче ханыдан киирин, профессионал мергежилдиг болгаш өткүт угаанныг болурун «Правданың» журналистериниң бистиң бүгү партийжи публицистикавыстан негеп турар. Нинтилелде чорудуушкунар эрге-ажыктарның болгаш сеткилхөөннериниң демиселинин байдалдарында хайнышкыныг чоруп турар; ынчангаш оларның дугайында сагыш салыры — мурнундагы-ла партийжи чаңчыл. «Правда» чурттун интеллектуалдыг болгаш чогаадыкчы күштериниң хаара тудукчу төвү болган турарын болгаш аңаа чүве бижиири дээрге ат-алдар-дыр деп санаарын чедип алыр керек. Эң өске журналисчи күштериниң «Правда»-биле харылзаа тутканы турарын редколлегия чедип алыр ужурлуг. Чуртта «Правданың» өңнүктери» деп клубтарның тургустунуп эгелээнин эки деп санаар. «Правданың» фестивальдарын чугула политиктиг ажыл болдурбушаан, ону чыл санында эрттирерин практикалаар.

Тус черниң партийжи парлалгазы-биле ажылды редакцияның чугула сорулгазы деп санаар. Парлалганың, радионуң болгаш телевидениениң допчуллалдарын доктаамал бээр, тус черниң журналистериниң «Правдага» стажировка эртерин организастаар, чер-черде солун ажылдакчылары-биле дуржулгалыг правдажыларның ужуражыышкыннарын практикалаар.

Албан материалдарын кандыг янзылыг бээрин тодарадырын, редакцияның структуразын, штат санын тургузарын болгаш ол сорулгага дүүштүр чуртта болгаш даштыкыда корреспондент пунктуларын ажыдарын болгаш хаарын, редакцияның ажылдакчылары-биле күш-ажылчы керээ чарары-биле холбашкан айтырыгларны шиитпирлээрин солуннун редколлегиязынга чөпшээрээн.

Солун редакциязының болгаш парлалга черниң материал-техниктиг баазазын быжыглаарын база коллективтиң социал хөгжүлдезиниң талазы-биле саналдарны ажылдан кылгаш, чугаалажып көөрү-биле СЭКП ТК-ның Секретариадынга киирип кээрин «Правда» солуннун редакциязынга болгаш СЭКП ТК-ның Херектер эргелелинге дааскан.

ЫДЫКТЫГ ХҮЛЭЭЛГЕВИС

1971 чылдан бээр партия кежигүү мен, бо үениң дургузунда партия, комсомол эге организацияларынга секретөрлөл, партийжи даалгаларны багай эвес күүседип келдим. Партия ажылдакчызы кижиниң ажылы хөй талалыг чай чок болурун бүзүрел көрдүм. Партия эге организациязының секретары кижи хуралдың илеткелин доктаалын белеткээри, кежигүн хүлээл алырының документилерин кылыр, көскү агитацияже, политиктиг өөредилгеже, аныяк коммунистер-биле ажылче сагыш салыры дээш өске-даа хөй санныг айтырыгларны шиитпирлээр апаар. Ону кылып турда-ла чамдык четпестер үнүп кээри хөйге билдингир.

Коммунистериниң аразында партийжи даалгаларны кошкак күүседир, хөй-ниитиниң ажылынга киржилгези кошкак кижилер ам-даа бар. Ол хирезинде хуралдарга шүүмчүлел кылырынга кончуг ынак, шыдаар шаа-биле ажылдап турган улусту бактаар хөөнүн илередир. Шак ындыг кижилер-биле эптешпес болза эки, олар эде тургустунуушкунга кайы хире үлүүн киирип турарын шынгыы айтырар деп саналдыг мен. Партия эге организациязының эки болгаш, көскү ажылы болза, коммунист бүрүзүнүң ажылындан, детким. чезинден, дузазындан улуу-биле хамааржыын утпаза чогуур. Ындыг болганда партия кежигүнү бүрүзү кааа. даа эн-не идепкейлиг, харысалгалыг болур.

Амгы Тываны 30—40 чылдарга канчап деңнээр бис. Сайзырал улуг. Малчынарывыста безин телевизорну көрүп, бажыңнарда чурттап орарлар эвээш эвес. Бөлүүн ажылчыннар көдээ, суур, район Советтериниң, Тыва АССР-ниң улус депутаттарында соңгуткан. Бо дээрге биче улустарга В. И. Ленинниң тургусканы Коммунистиг партияның ачызыдыр. Бодум дугайты Ленинниң чуруу-биле каастаан, кызыл партбилетти чүрек дужунда кармактап алган, эрткен үелер-биле бо үени деңнештирип, чонумну үоорган кылгаш, хөймну хөйлең кылгаш, нам, чазактың ачызында тайбың дээрниң адаанда хостуг, чоргаар чурттан, ажылдап чор мен.

Тываларның «Тоткан ыт эвзин эзрген» деп үлегер чугаазы ышкаш аравыста эвээш-ле санныг кижилер партияның ат-алдарын кудуладып, ажык чок, найы хамаанчок чүве чугаалап, ылаңгыя ол-бо кызыгаар деп үндезин чок айтырыглар көдүргениниң бичин-даа ажыы чок.

«Узун эдек бутка ораажыр, а узун дыл башка ораажыр» деп үлегер домакты бодап алгаш, аңаа чорааны дээре боор.

М. С. Горбачев 300 миндиоп ажыг кижини, а Г. Ч. Ширшин 300 мун ажыг кижиниң амыдыралы, тайбың келир үези дээш шудургу ажылдан турарын угаап билзе чогуур.

Партияның XXVIII съездизинге СЭКП ТК-ның Плат. формазын чүүлдүзүнүп деткип, партияның ат-алдарын бедидер дээш эки ажылдаары мөөн бодумнуң, бүгү коммунистериниң ыдыктыг хөрээ деп санап чоруур мен.

Кириллов МОНГУШ.

Ажылчын.

«Алдан-Маадыр» совхоз.

XXVIII съезд: саналдар, бодалдар, шүүлмүчүлелдер, сүмелер

ЧАСТЫРЫГЛАРНЫ ЭДЕР

Мен партияның шынчы кежигүну болганымда, билеттерин дужаап турар коммунистиниң үзел-бодалын билип шыдавас-тыр мен. Ол дээрге таптаашкынныг үеде кирип алгаш, эрге-дужаал бодап, партияның ады-биле чагдынып алгаш, байыр, сегерел алыксаан кижилер деп бодаар-дыр мен. Ындыларга эде тургустунуушкун кала таажыр деп!

Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде партия кежигүннери кызыл билеттерин хойлап алгаш, дайзын-биле өлүмнүг демиселче кирип турганнар. Ам ыдыктыг кызыл билетти өрттедип турарларны көргеш, кижи кайгай бээр. Харын-даа фашист дайзыннарның үүлгеннилери кижи сагыжынга кирип келир.

Партияның ат-алдары оон бирги удуртукчуларыдан кончуг хамааржыр деп билип чоруур мен. Сталин үезинде кижиге кижи чүдүүр чоруктун уржуу-биле аныыастыг, чашпаа, ийи арыныг болур чорук нептерээш, кижилерниң сагыш-сеткилинге коргуушкун-биле чергелештир бодун камгаланыр чуткул тыптып келген.

Хрушев үезинде кижиге кижи чүдүүр чорукту илередип эккелзе-даа, оон шынын чедип ап турду. Брежневтин удуртулгазы база-ла ленинчи партияны шынчы удуртуп шыдаваан. Чуртта болуп турган чамык бергедээшкиннерни чажырып, кылдыынган, кылдынмаан-даа ажылды отчётче киирип, чүгле «ура»-биле чурттап турган, бөгүнгү кризистиг байдалга чеди келген бис. Шак мындыг байдалларга чоннуң чну, оон ролю када дыннаар кастыр боор. Бажың алырда-даа, ажылга киирде-даа, эртем, өөредилге чедип алырда-даа хээлилеттинер, күүрненин өнчү-хөрөңгизин бодунга ниитгээдип алыр, ажыл-агыйжы эвес чорук чоннуң кижизидилгезинге, моральдыг мозу-шынарынга эң-не багай салдарын чедирген. Брежневтин үезинде массалыы-биле арагалаар чорук өскүп, арага-биле чурттуң орулгазын чонга ханы сойгалавайн, лозун өзүзү-биле чорутканы ол үеде улуг дээштиг болбаан. Партияның шынчы оруун бүзүредип, эчизинге чедир туржуп шыдавайн, көдээ ажылагыйга улуг частыг [illegible] кылдынган. Көдээнин чоннуң сууржун байдалче албаладбиле шилчидип, чоннуң хуулда мал-маганың хавырганы база-ла партияның частырыы болуп артып калган.

Брежневтин удуртулгазы база-ла ленинчи партияны шынчы удуртуп шыдаваан. Чуртта болуп турган чамык бергедээшкиннерни чажырып, кылдынган, кылдынмаан-даа ажылды отчётче киирип, чүгле «ура»-биле чурттап турган, бөгүнгү кризистиг байдалга чеди келген бис. Шак мындыг байдалларга чоннуң чну, оон ролю када дыннаар кастыр боор. Бажың алырда-даа, ажылга киирде-даа, эртем, өөредилге чедип алырда-даа хээлилеттинер, күүрненин өнчү-хөрөңгизин бодунга ниитгээдип алыр, ажыл-агыйжы эвес чорук чоннуң кижизидилгезинге, моральдыг мозу-шынарынга эң-не багай салдарын чедирген. Брежневтин үезинде массалыы-биле арагалаар чорук өскүп, арага-биле чурттуң орулгазын чонга ханы сойгалавайн, лозун өзүзү-биле чорутканы ол үеде улуг дээштиг болбаан. Партияның шынчы оруун бүзүредип, эчизинге чедир туржуп шыдавайн, көдээ ажылагыйга улуг частыг [illegible] кылдынган. Көдээнин чоннуң сууржун байдалче албаладбиле шилчидип, чоннуң хуулда мал-маганың хавырганы база-ла партияның частырыы болуп артып калган.

Ынчангы үелерде хөй янзы нарыылар сөөлүнде келгеш чилер, чаңгыс улуг совет нация деп чон турар, өске дылдар хөрек чок чаңгыс орус дылды өөренип, чаңгыс ол кедилиг дижип турду. Национал айтырыг талазыбиле Ленин башкының чагыын хажыдып, тус нацияның овур-хевири, аажы-чаны, культуразы өске нациябиле чаңгыс хепке кутурга бээр деп меге өөредигнин үжүндан ам национал өөрүлдээлерге четтивис.

Бо бүгү частырыгларны амгы үениң эде тургустунган, өзүлүг-ла экиже чуткулдуг Коммунистиг партиязы элип, чоннуң амыдыралын экижилер ужурлуг. Ол дээш амгы партияга улуу-биле идегеп чоруур мен.

Олзай МААДЫ.

Кызыл хоорай.

КАЖАН ЧЕРЛЕ АЖЫЛДАП ЭГЕЛЭЭР БИС

Партияның XXVIII съездизиге СЭКП ТК-ның Платформазын улуг сонуургалбиле номчуп таныштым. Ынчангаш өске эштер-биле бир дөмей, аңаа хамаарыштыр бодумнуң санал-оналымны чугаалавайн барбас аргам чок. Ам бо чылын партияның ээлчеглиг XXVIII съездизи болур деп турары өөрүүчүдүр. Чүге дизе бисте шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар аажок хөй болгаш нарын, берге-даа.

Берге дээримниң бир чылдагааны болза, ам кээп Коммунистиг партия биске херек чок деп алгыжып турар апарды, Партиявыс алдарлыг орукту эртип келген болгай. «Партия мээн артын акшам чип турар» гижирлер бар-дыр. Айда 2-3 рубль азы оон-даа эвээш акша-дадывыр төлепкеш, кижи кайын ам оон ядарай бээр деп. Дыннап, көрүп, номчуп турарга, СЭКП-ге, М. С. Горбачевка, Политбюрога удур сөстер бижип алгылаан, кудумчуже үнүп турар улустар база бардыр. Боттарывыстың четпестеривисти оларга чарбаан хөрээвис үүг боор. Коммунист кижи бүрүзү чурту күчү-шыдалдыг, оон чону тодуг-догаа, эртем-билиглиг болуруна-ла күүзүр болгай. Четпестер дээрге бистериниң боттарывыстың хөрээвис-тир.

Чажыт эвес бистиң чамдыктарывыс, совхозта-даа ындыг, ажыл кылбас, а чүгле кайы бир арга-биле хөй акша тып алырын бодаар-дыр. Ажык. тыг ажыл кылырын бодавас. Кезек үеде чыгы биле өш. күнү ажык-дузазы чок мал. лар дээш дужаарын дужаап. чиирин чип, коданнарны хоо. зураткан болгай. Чаңгыс аъдын улус дужаапкаш, эзе. рин аалга чүктеп алгаш кээп турду. Өшүзүн, аъдын сатпастарны коргудуп тур. дулар. Мурнунда тургулаан удуртукчуларның частырыг. дарын ам харын М. С. Горбачев эдип турары бо ышка. жыл.

Армениянын, Азербайджанны көрээлинер. Олар бай амыдыралдыг болгаш ынчап, харын мырынай хамаа. ты дайын өскүдүп турбаан болгай. Тываларның чугаазыбиле алырга, кижи тоткаш. ынчап калчаарай бээр дээр боор үүве.

Партия херек чок деп суртаал дыннааш, бистиң чамдык аныыктарывыс СЭКП-ге киреринден ойталап тур. Ол чүл? Дыннап, номчуп көрүп турарга аас-чугаа талазы-биле-даа шыырак-ла бис. А чогум хол-биле тутканы киирптер дээрге, ындыглар чүге эвээжил? Бистиң чамдыктарывыстың харысалга чогун, чүге хуу-ардырып турарын кайгаар-дыр мен.

Үшүн ажыг чылдар дургузунда малчыннап келдим. Бо аразында план-хүлээлге күүсетпээн таварылгам турбаан. Ам бистиң «Бай-Тал» совхозтуң . хойжуларының коргузуглериниң чегенчиин, бир хойдан 3 килограмм дүк аптар кижи барык чок-тур. Шаанда канчап 3-4 килограмм чедирип турган бис. Черле кайгаар кижи-дир мен. А күрүненин дузаламчызы кайы хире-дир? Мал ажылы-биле чергелештир хөй-ниитиниң ажылын база доктаамал кылып келдим: бригадирлеп. ферма-даа эргелекчилеп турдум. Чер-чер Советкинин депутаты, партияның райком, обком кежигүнү чордум. Партбөлүк даргалап, эге организация секретарылап, агитквар. тира удуртуп шаннадып, мактанып-даа келдим. Бодун мактай берди дивенер. Харысалгалыг болур ужурлуг дээш ону бадыткаары-биле кирип турар чижектерим. дир.

Чон-биле ажылдаар, чонбиле сүмележир херек. Бистиң амгы удуртукчуларывыстың бир код четпези ол деп санаар мен. Ам СЭКП-нин XXVIII съездизи бистин шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларывыс[illegible] ныы чарт харыыны бээр-ле эвес-пе деп улуг идегел-биле маган одуур мен.

Адаш ИРГИТ.

Партияның болгаш күш-ажылдың хоочуну. Тыва АССР-нин алдарлыг малчыны.

ПАРТИЯГА АРТТЫРБАС

СЭКП-ниң XXVIII съездизи удавас болур. Съездиниң хүн айтырыында партияның күштүг болуп турар Уставынга үениң негелдезинге дүүштүр немелделер болгаш казылдалар кылыры-биле кирип турар болганда, аңаа хамаарыштыр каш бодалымны чугаалаксадым.

Партияның ат-алдарының кудулап батканынга арагадарылаар, улус чонга каржы. хажагай, өре-самчыгдал болгаш өске-даа ёзу-дүрүм чок үүлдер кылып чоруур коммунистер, партия ажылдакчылары улуг буруулуг. Ындыгларны шынгыы хемчег алганы-биле партияга арттырып каары хөй болгай. Мээнин-биле болза, кандыг-даа чурум үрээн коммунисти партияга арттырган хөрээ чок. Ынчан партия өөдежок. тардан арыгланыр.

Донгак МИЖИТ.

Хоочун коммунист.

Ак-Тал суур.

Апрель 8 — Агаардан халдаашкынга удур камгалал шериниң хүну

ДЭЭДИ ХҮЛЭЭЛГЕ — СЕРЕМЧИЛЕЛ

«Тыва кобальт» комбинаттың транспорт цегинде өй машина-техника бар. Анда чүк машиналары даг породаларын комбинатче сөөртүп, автобустар суурлар аразында чурттакчыларны, бүдүрүлге комбинадынче ажылчыннарны үзүк-соксаал чокка доктаамал дажыглап турар. Машиналарның доктаамал ажылдаарынга автобүдүрүлге парыгында эң шыырак слесарьларны, мотористерни быжыглаан. Бо цехтиң коллективи он дөртку беш чылдың баштайгы чылы — 1990 чылдың бирги чылының үш айларының планныг даалгазын ажыр күүсеткеш, коллективтер аразының чарыжынга мурнакчыларның одуруунда кирген.

Септелгениң мурнакчыларының аразынга хоочун моторист Митрофан Михайлович Кайнаков кирген. Ол машинаның «чүрээ» — мотор септелгезинге 13 чыл ажылдаан, алдыгы разрядтың моторизи.

ЧУРУКТА: М. М. Кайнаков ажыл үезинде.

Алексей СОДУНАМНЫҢ фотозу.

Агаардан халдаашкынга удур камгалал шериниң Кол штабының начальниги, ужар күүлдүң генерал-полковниги И. М. Мальцев СЭТА-ның корреспондентизиниң айтырыгларынга харыылап тур.

— Игорь Михайлович, Агаардан халдаашкынга удур камгалал шериниң профессионал байырлалын бадылап тургусканындан бээр бо чылын 15 чыл ою болур. Ынчалза-даа бо шериглериниң албаны он-он чылдарда үргүлчүлээн эвес бе?

— Ындыг харын. Революсчу Питөрни канчаар камгалаза экил дээр дугайында Ленин Путилов заводунга келгеш, ажылчыннар-биле сүмелешкен. Ынчангы ол изиг маргылдаа үезинде зенитти пушкалар турар тускай шөлдерни кылыгының дугайында идея төрүттүген. Путиловчулар куяктыг ийи поездини кылгаш, аңаа ажылдаар команданы ажылчыннардан тургускан. Оон соонда 1918 чылдың өгезинде ленинчи декрет өзүгаар дайзынның ужар күүлү-биле демисежир алаан каш ужар күүл отрядтарын база артиллериг батареяларын организастаан.

— Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында бо шериглериниң төөгүзүнге балалбас истер артып калган боор аа?

— Өзүлүг-ла маадырлыг чоруун көргүскеннер. Фашистериниң ужар күүлүнден чурттуң улуг-улуг үлетпүр төптерин, коммуникацияларны бүзүрелдиг камгалап, а чамдык таварылгада зенитти артиллерия танкыларга удур камгаладың өзээн тургузуп турган. Маная найысылал Москванын камгалалын чугаалаары артык эвес. Москваже агаардан халдаашкынга дайзынның 9 мун хире бомбалакчы самолёттары кирип турган. Оларның күүлү 243 хирези сорулгазын күүселиринче чүткээн. Совет ужудукчулар амы-тының безин харамнанмайн турган. Олар Москва чоогунга дайзынның 23 самоледун буза таваран. Агаардан халдаашкынга удур камгалал шериниң ужудукчулары дайзынның 1305 самледун, 450 танкызын, 5000 хире автомашиназын чок кылган болгаш 250 артиллерия батареязын база зенит-пулемёт точкаларын сандан үндүрген.50 мун хире солдаттарны болгаш офицерлерни узуткаан. Бо чүгле оларның найысылал чоогунга көргүскен дайынчы херектери-дир.

— Силер бодаарыңарга Агаардан халдаашкынга удур камгалал шериниң лайын сөөлүндеги оруу үүнүңбиле ылгалдыгыл?

— Бирээде, чурттун агаарын камгалаары улам-на нарыыдай бергеки. Эртем-техниктиг депшилге шалыпкын хөгжээн. Ону чамдык империалистиг күрүнелер өскээр ажыглай берген. 1960 чылдың майны сактымл. Дына бедик ужар У-2 «Локхид» дээр самолет бистиң кызыгаарывысты үрээн. Ону андара адар хамаанчок, дээрден тып алыры кончуг берге турган. Ынчалза-даа «Локхид» бистиң чуртувуска «сөөгүн» салган ышкажыгай. Ийиде, дайын сөөлүндеги чылдарда бо шериниң стратегтиг структуразы шүүт өскерилген, үндезини-биле чаартынган. Радиотехниктиг, зенитти ракета шериглери болгаш шүүргедекчи ужар күүл немешкен.

— Херек апарган таварылгада ол бүгү система канчаар хөделип апаарыл?

— Баштай-ла ажылче радиотехниктиг шериглер киреп. Олар бүгү-ле шериг кеметтериге бүгү талалыг болгаш болу характеристиканы — дайзынның самолеттарының бедиин, дүргенин, угшиин, кайда чоруурун шалып дамчыдып бээр. Амгы радиолокация станцияларының аргалары кончуг улуг. Оларның кол үндезини — амгы үениң электрониказы, автоматиказы, электротехниказы боон турар.

Кайыын-на айыл диргелип келир болдур, аңаа удур бистиң шүүргедекчи самолеттарывыс агаарже кодурлуп үнер. Оларда чаа ракета комплекизинин дериглери бар. Олар боттарының камгалап турары объектилериндеи дыка ыракта дайзынның от точкаларын узуткап шыдаар аргалыг. Ужар күүлбиле кады зенитти ракета шериглери дайынчы туружун кажан-даа кошкатпас. Олар — бистиң шаап халдаар күштүг чепсээвис.

Бистиң шериглеривисте экономикага үндезилеттинген улуг өскөлүүшкиннер, чаартылгалар болган, Сөөлгү чылларда хөй-хөй участоктарда эрги техниканы чаа техника-биле солаан бис. Чоокта чаа МИ-26 дээр чаа аар вертолеттарны алдывыс. ССРЭ-ниң барык-ла 60 мун километр шөйлүп чоруй барган кызыгаарын дургаар бистиң шериглеривис турып турар. Олар Арктикада, Паминиң дагларында, Ыракны Чөөн чүкте, өлезиниг ховуларда, тайгаларда бар.

— Чепсектиг Күштериниң санын кызырып турар болгай. Аңаа хамаарыштыр чүү чугаалап болур силер, Игорь Михайлович?

— Агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглеринге ол шоолуг «дегбейн» барган. Чүге дээрге бистиң шериглеривис чурттун камгалал күчүзүн хандырып турар болгай.

— Силериниң шериглериңерде эде тургустунуушкун канчаар чоруп турарыл?

— Нинтизи-биле ону кончуг күүлдүгүүнүп хүлээп алган бис. Ынчалза-даа дортубиле чугаалаайн: ол мээн сеткилимге ам-даа четпейн турар. Чамдык офицерлер таптаашкын үезинден үнмээн. Эрги өзү-биле ажылдап турар. Карак чаар, харысалга чок, эрегелээр фактылар ам-даа хевээр. Эки-ле чүвевис — ол бүгүнү ажык-чарлыы-биле буруу шаап, эдип ап турарывыс. Принципиалдыг, шынгыы негелдениң өзүп турары. Ол дээрге бистиң мурнувуста турар сорулгаларны күүселириниң үндезини-тир.

(СЭТА).

САНДАК ДАРГАН

● Амыдыралдан чугаа ●

Ак-Тургут чурттуг Кадыг-Бышкак ирейиң шаанда чаңгыс оглу Сандак тергиин шевер дарган болган. Ада-чурттуң Улуг дайынының мурнуу чарыында, 1940 чылдың күзүнүнде, Сандак дарган хол боозун (наганы) боду бүдүрүп, чеди аттынар өттүг чепсекке чес баштыг октарны кылгаш, Борбак-Арыгга, Шиви-Кудуруунга болап чоруп турганы Чадааның камгалаар черинге (Тыва Арат Республиканың Иштии чергелер министерлиги-ниң Чөөн-Хемчик районда-ынчаарда чонга коргунчуг төлээ черинге) дораан-на дыңналы берген.

Чадааның камгалаар черинин ажылдакчызы улуг лейтенант Седен-оол ийи шагдаалыг чедип келгеш, бир дүне Сандактың өөн тепе дыңылаан ышкаш кылдыр чиндээн сөөлүнде, ону тудуп аппарган. Чадаанга ону чеди хонукта кара-бажыңга олурткан сөөлүнде, ындыг «хортан» чепсекти бүдүрбес дугайында ооң аксы-сөзүн ап, холдунуң үжүүн бижиткеш, мүн-не салып чорудупкан. Кара-бажыңга ону үш-дөрт хонукта аъш-чем бербейн улуттайн «сөглевес» болзунза, бо дүне Баян-Дугай ховузунга ап-парып боолап каар бис, кымны өлүрер дээш хол боозун кылып алдың?» деп коргудуп, аңаа кыжанып, байысаап турганын Сандак патла ырмазы сынып, чүгле кадайынга безин сыныраныл чугаалаан.

Чартык ай четпээнде безин Чадааның камгалаар черикин ажылдакчылары бир дүне база катап ону тудуп аппарган. Оон ийи холун оргазының артынга так кылдыр хүлүп каан. Сандак дарганың авазы, кадайы, кыс дуңмалары, эмгежок ажы-төлү ыы-сыы-ны тен чыдып калган. Чүгле алазы ирей бодун туттунган. «Ажырбас, шын-ныг чүвенин ужуру кажан-даа черле тыпты бээр» деп чугаалап олурган.

Камгалаар черинден келген боо-моңгулуг даргалар Сандакты айтыында-ла хүлүп алгаш чоруй барган болганда, кортпас аргажок. Ак-Тургут ынчаар туттурган кижилер ооң мурнунда ис чок чидип турган. Чижээ, сумунуң эң-ие хүндүлүг кижилериниң бирээзи, шаанда ядыы арат мөге Көк-оолду «контр» дээш шак ынчаар тудуп аппаргаш, удааанда боолап каан. ТАРН ТК-ныи ынчаарда кежигүнү турган бир кижи күзүн бодунуң болгаш МЧАЭ-ниң (мал чер ажылының эштежилгезинин) хөй сараат сигенин боду ертпедипкеш, «Көк-оол ертеткен» деп демги камгалаар черинге бижимел-биле билдирген. Чүге дээрге «ТК кежигүнүнүң» чашпаа, хөй-чу чоруун Көк-оол хөлчок кочулаар, буруу шавар чораан.

«Контрреволюсчу» Көк-оолдуң, Дүктүг-Базырның, Хирбаанның төрели-дир сен, Ак-Тургут МЧАЭ-ниин сигенин өртпедиринге киришкен сен» деп Сандак дарганны буруудадып хей черге нугуллеп турган. Ынчаарга Ак-Тургунуң № 8 арбанының даргазы Намчал, ТАРН-ның ол үеде суму комитединиң секретары Чөжией-оол суму даргазы Хилик олар Чадааның камгалаар черинге баргаш, Сандак дарган ол «контрларның» көңгүс төрели эвес дээрзин бадыткаан сөөлүнде ону ам салып чорудупкан. Ынчалаа-жок Сандак дарган бодунуң кара туразы-биле хол боозун бүдүргеси дээш Чөөн-Хемчик колхозунуң шүүгү-чери ону 60 кулаш ышка торгаан 30—40 чылдарда болгаш 50 чылдарның эгезинде арат кижинин эмдыны, эрге-шөлээзи өскүс анай өртээнге безин дейнежип шыдавас турган-дыр. Ындыг коргунчуг үениг амгы үениң аныяктарының билип алыры черле артык эвес боор.

Немец-фашистиг эжелекчилерге удур Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээн сөөлүнде бүгү Тывага мышкаш, Ак-Тургга ополчен шериг база тургустунуп эгелээн. 18 хардан 55 хар чедир эр, 18-тен 45 хар чедир хөрээжен улусту шериг хөрээнге өөредири-биле Тываның Араттың революстут шериниңден Дамчай башкы Ак-Тургга чедип келген. Сумунуң 12 арбан бүрүзүнге бир-бир взводту, суму төвүнге 2 взводту тургускан. Бир взвод 12 дайынчылыг ийи салбыр составтыг. Салбыр командири улуг сержант, дузалакчызы биче сержант, взводтуң политудурткучузу, командири биче лейтенант, батальон командири капитан, комиссары улуг лейтенант шериг дужаалдыг турган.

Ополчен шериниң дайынчылары болгаш командирлери беш-адыр кадаан бөрттерлиг, тускай хептиг, дүүрге бооларлыг. Дүне поход кылып, куруг дары-биле Шолук-Хову сыныыпас кылдыр диледип тура хонар турган бис. Шериг башкызы Дамчай бистерни дайынчы боо-чепсек аймаан, эзлчегде, ланчыыны, гранаталы, аар, чиик пулеметтарны, селемени ажыглап билир кылдыр өөредип каан. Гранатаны ыралыр октаарының ортумак хемчээли бежен метр. Бир хүн шериг кичээли, дараазында политкичаалды эрттирип турган бис. Политкичаалдың кол темазы — фронтуда байдал. Ада-чурт ССРЭ-ге дузалаары, херек болу берзе, амы-тыныы харам чокка бээри улустарның ленинчи найыралынга ополчен шериниң дайынчыларын кижизидери.

Ополчен шериниң дайынчыларының болгаш командирлериниң беш-адырларын, шериг демдектерин бүдүрүп кылыры Сандак дарганга дааскаш, шериг өөредилгезиниден ону хостап каан бис. Сандак дарганың уран-шевер холу-биле сиилбип кылган беш-адырларының, шериг демдектериниң чаражын үү дээр? Оларның өөн хүренкызыл, Тываның Араттың революстут шериниң беш-адырларындан, демдектеринден көңгүс ылгашпас. Сандак дарган ол бүгү беш-адырларны, шериг демдектерин биске саткаш, өртээн чып турган. 1943 чылдың февральда, Кызыл Шериг-ниң оюн таварыштыр 1000 ак-шаны фронтуга белек кылдыр ол берген. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Сандак дарган фронтуга 5 мүң ажыт аът лагаларын кылып берген. Совет улустуң Улуг Тиилелгезинге ооң шылаар шаа-биле киргеи үлүү ол-дур ийин.

Алексей ДУГЕРЖАА.
Журналист.

КИЧЭЭН, КИЖИ

(ЧААГАЙ СЕТКИЛДИН КИЛЕҢИ)

Арганы көр: чемдиктелбээн ыяш чок-тур,
Аккан чулуу — карак чажы, ханы ол-дур:
Тооруун, кадын сывы-биле сыырыпкаиыр.
Доңпак пөштер, чадаң үнүш чеже-дир, чээ?
Бодан, кижи!
Болгааныр көр, оон башка.
Бойдус сенн кезээ-мөңге хозуп каастар!
Арылар өө, уллар-даа менди артпаан —
Аазаткан куш оолдары ыглаан-сыктаан.
Өрү дээрде ушкан кушту дүжүр адып.
Өскүс байлаң артпааже, суг шүүрээр-дир сен.
Шеглен, Кижи.
Чепсээн ырат, оон башка.
Черинң кежин шиңгээл болбас — хырның чарлыр!
Аңнарны көр: үрезнин үстүр чыгаан,
Артканнары диригге-ле иреэн, чыдаан.
Аткап чуңмаң сооңдан шагда үне берген—
Анайының думчуу каткан — та бар, та чок?
Өйлен, Кижи.
Өөңделеп көр, оон башка.
Өлүг-даа бол, байлак истиг — сүрүп келир:
Амдыызында арны кижи оор сон-соң
Аң-мең туржук, кижи тыныы үзүп болур.
Адак сооңда, боду барып агларлыр —
Араатанче ынчаар дедир төрүттүнер!
Кичээн, Кижи.
Хинчек кылба, оон башка.
Килең, каргыш, олзүңзе-даа, сенн тып аар!

Салчак МОЛДУРГА.

КЫЗЫЛЧЫЛАР ТИИЛЭЭН

Шыдыраага элээди оолдарның болгаш уругларның республика маргылдаазы болуп эрткен. Аңаа 11 команда киришкен. Бир команданың составынга ийи элээди оол, азы бичии оолдар, бир уруг киришкен. Команда аайы-биле тиилекчилерни илердириниден ангыда, элээди спортчулар хууда бирги чер дээш база ойнаан. Ужуражылдарны швейцар система барымдаалап чоруткан.

Элээди оолдарның маргылдаазында Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң сургуулу Лев Балдан 8 салыгта кымга-даа уттурбайн, а артканнарын хайымчал кааш, тиилеп үнген. Ийиги черни 9 дугаар школаның өөреникчизи Б. Ооржак эзлээн. Кызылдың 2 дугаар школазындан О. Дамбиев, Өвүр районнуң төлээзи А. Монгуш үшкү, дөрткү черлерде болган.

Уруглар аразында эрткен маргылдаага Кызылдың бир дугаар школазының өөреникчизи Аяна Дамбиева бирги черни бүзүрелдиг эзлээн. Ийиги үшкү черлерде Б. Көк-оол (Кызыл районда) биле Чаа-Хөл ортумак школазындан келген башкы классчы А. Минчит-оол болган. Аңаа тускай шинчилдиг база тывыскан.

Кызыл хоорайның шыдыраачылары команда аайы-биле база тиилээн. Ийиги черде Кызыл районнуң Элегес школазының командазы болган. А үшкү черни өөрүжүлер эзлээн.

Ук чемпионаттың тиилекчилери—Б. Ооржак, О. Дамбиев, А. Монгуш, А. Дамбиева, А. Минчит-оол Абакан хоорайга июнь 18-тен 27-ге чедир эртер РСФСР-ниң чартын финал маргылдаазынга киржирлер.

Николай ШИШИГИН.
Маргылдааның кол судьязы.

МЕТОДИСТЕР ӨӨРЕНИР

Даарта республиканың совхозтарының күш-культура талазы-биле методистериниң семинары эгелээр. Аңаа Тыва аргоулетпүр эвилелиниң көдээге күш-культура болгаш спортту сайзырадыр талазы-биле сорулгалар дугайында чуртта күш-культура болгаш спорт шимчаашкининге амгы үениң негелдерин база сорулгалары деп лекцияларны дыңнаар а ол ышкаш күш-культура коллективтериниң дүржулгазын солчур.

Семинарның киржикчилери спорт школаларының ажылы-биле таныжар. Ол ышкаш «Шын» солунуң организастааны «төгерик столга» киржир.

(Бистиң корр.).

ХУУДА БИРГИ ЧЕР ДЭЭШ

Профэвилелдериниң Бүгү-чилел эки тура күш-культура болгаш спорт ниитилелиниң Тыва область чөвүлелиниң хууда бирги чеги дээш эр, хөрээжен улустарның шыдыраа маргылдаазы эгелей берген.

Ында 26 эр, 7 хөрээжен киржип турар. Эр улус шыырак состав-биле ойнап эгелээн.

Үш салыг доозулган соңда Сергей Севээн (Ак-Довурак), Сүрүн Идам (Каа-Хем), Лев Балдан (Кызыл) амдыызында өске шылыраачыларны мүрнап турар.

Маргылдаа апрель 8-ке чедир үргүлүүлээр.

Шак-биле дүрген ойнаарының маргылдаазы доозулган. Бирги черни Сергей Севээн, ийигизин Лев Балдан эзлээн.

Кызыл-оол ЛАЙДЫП.
Кызыл хоорай.

«Тыва» ансамбльдиң дуңмазы

Республиканың ангы-эңгы булуңнарында янзы-бүрү ансамбльдериниң төрүттүнүп, тургустунуп, быжыглып турары — бистиң амгы бо үеристиң бир онзагай талаларының бирээзи. Чагырар, дүжаар үеде улус чүгле айтыышкын, дужаал манап, шимчеп хөделир, база таптаашкын үезинде — түү-даа чүвеге сунду сонуургал чок чоруундан оттуп, үштүнүп, эде тургустунуушкинниң оруунче кирип турарының база бир чижек барымдаазы болуп турар.

Сөөлгү чылларда хөй-хөй ыры-хөгжүмнүг болгаш аас чогаал ансамбльдери кестүүлеп келгилээн. Оларның аразындан сыгыт, хөөмей болгаш чоннуң үттүндүрүп бар чыткан национал чанчылдарын, ёзулалдарын диригизип, нептерелдир сорулгалыг тургустунгулаан ансамбльдер онзагай черни эзлеп турар.

Чүгле Тывага эвес, оон дашкаар-даа республикалар-га, крайларга, чурттарга чоруп, ат-алдары билдине берген ансамбльдериис: Тываның күрүнеиниң ыры болгаш танцының «Саян» болгаш ыры-хөгжүмнүг «Аян» ансамбльдериис болдунуң чоннуң ыры, хөгжүм, ёзулал, чанчылдарынга үндезилеттинген программалар-лыг концерттери-биле аалдагылап чоргулааш, улуг-улуг чедишкиннерлиг болуп турганаанын билир бис.

Сөөлгү үеде чаа тургустунган «Тыва» ансамбль программазын арыг аас чогаалынга — чоннуң ыры, хөгжүм, хөөмей сыгыт ёзулал, чанчылдарынга үндезилег тургусканы-биле база ында ёзулуг талантылыг, чаңгыс аай чаагай күзел-чүткүлдүг артистер бөлдүгени-биле онзагайланып турар. Бодунуң онзагай талантызы-биле болгаш программазы-биле улус-чоннуң өөртүп, магададыр эгелей берген бо ансамбльди ам чүгле бүгү тала-биле — мораль-даа, хейаът көдүрлүүшкүн-даа, материалдыг акша-хөреңги, этсеп-биле-даа дузалаашкынары-биле — адаандан, үстүнден деткиири чугула деп бодап турар мен.

Ол ышкаш район бүрүзүнде талантылыг кижилерден тургустунган ансамбльдер (оон иштинде сыгыт, хөөмей, национал чанчыл, ёзулалдар пропагандалаар ансамбльдериниң тургустунуп турары чугула болгаш өөрүнчүг үүл болуп турар.

Мырынай чаа, март 27-де, БАЛКЭ Бай-Тайга райкомунуң чанында тургустунган «Мөңгүлектиң сыры» сыгыт, хөөмей ансамблиниң чамдык номерлерин раднога дамчыдарга, ону мен магададым, сонуургадым. Бо база аас чогаалынга — чоннуң ыры, кожамык, сыгыт, хөөмей, чанчыл, ёзулалдарынга — үндезилеттинген, талантылыг боттыынгыр артистерден тургустунган ансамбль-дир деп үнелеп турар мен. Бо ансамбльдиң онзагай талазы — сыгыт, хөөмейниң, ыыкожамыктың, алгаг-йөрээлдериниң чоңчу ховар аялгазарын янзы-бүрү хөгжүм хөрекселдери-биле коңчуг арыг, чаагай, аянныг үдеп, күүседип турарында. Ол ышкаш сыгыт, хөөмей, каргыраанын аңгы-аңгы хевир-аргаларын билдилиг тодаргай, чараш күүседип турары база онзагай. Чоокку үеде олар республиканың аңгы-аңгы суурларынче концерттиг үүүшкүннерни кылыр деп турар. Барган черлеринге оларның концертин чон сонуургаар, үнелээр, деткиир дээрзинге чигаанг чок.

Мээң күзеп, бодап турарым болза, бо ансамбльди чоокку үеде Англияда аукционче, Кызылче база чалап, оон концертин найысыладын көрүкчүлеринге болгаш аалчыларынга оода бир, ийи катап үндүрүп, ол концертти телевиденнеге тырттырган, республиканың чонунга база кергүзери чугула хире. Ол, бир талазында, аныяк ансамбльге улуг деткимче, өске талазында, ук ансамбльдиң ат-алдарын кедүрүп, пропагандалааны ол болур ийик.

Чүге дээрге бо ансамбль «Тыва» ансамбльдин шуут хан төрел дуңмазы-даа, ол ансамбльдин альтернативтиг удурланыкчызы-даа болу берип болур — база-ла шак ындыг талантылыг, арга-шинээлиг-даа ансамбль деп билир мен. Ынчангаш бо ийи ансамбльдиң кайызынче-даа деңге ничээнгей салып, бүгү талалыг деткип, дузалаары эргежок чугула деп санаар мен.

Чүгле Бай-Тайганың ансамблиниң адын «Мөңгүлектиң сыры» эвес, а «Мөңгүлектиң сырызы» дээрге шын болур ужурлуг. Чүге дээрге состүн дезу «сыр» эвес, а «сырыы». Ынчангаш, «Мөңгүлекте сыры» деп болур, а «Мөңгүлектиң дээн сорда ыяап-ла «сырызы» дээр.

Чыргал СЕРЕН-ООЛ.
Башкы.

АНГЛИЯДА АУКЦИОНГА

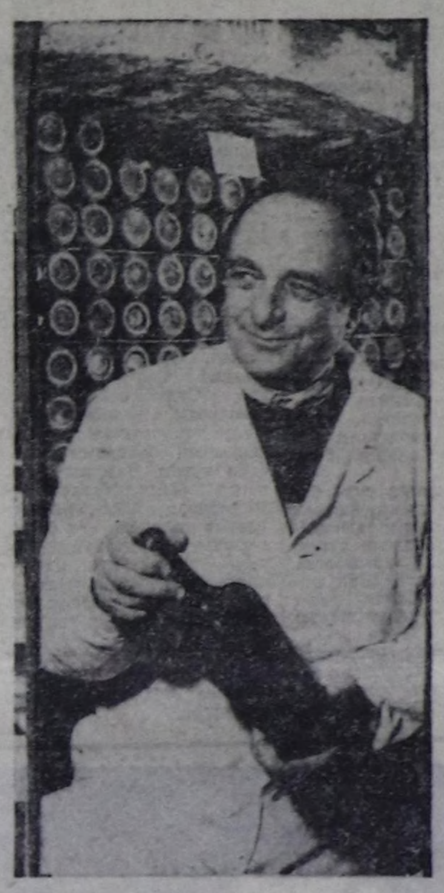

Украин ССР. Ялтада «Массандра» деп бүдүрүлге — аграр каттыжыышкыны 45—150 чедир чыл дургузунда шыгжаттынган 13486 шил кызыл араганы 1990 чылдың апрель 2-де Лондонда «Сотби» деп аукцион садыынга сайгарып садыглаан. Коымның алдаржаан кызыл арагазын Голицын хаанның үезинде бүдүрүп эгелээн.

Ук арага аймаанның аразында эң-не улуг адалыглар — 1775, 1837, 1848, 1883 чылдарның дужүдүнден кылган «Мадера ребейро секко», «Мускат люнель», «Саперави», Федосия деп арагалар болуп турар. Голицынның бодунуң бүдүргеи арагаларын оон ады-биле база адаан турган. Делегей делгелгелериниге ук арага аймаан хөй удаа салган болгаш аңаа тиилекчи болган арагадарның шаннал медальдарынын чыындызы база бар. 140 хире ындыг медальдар музей шыгжамырынга кирген. Бир миллион фунт стерлинг англи акшаны бүдүрүлге каттыжыышкыны алыр болгаш ол түпүн 60 хуузу арага бүдүрүкчүлериниң эргезинге артар. Акша-хөреңгилерни арага кылыр бүдүрүлгелерге чаа чепсекхерекселдерни садып алырынга, ажылчыннарның социал-амыдырал негелдерни хандырарынга киирер.

Англи специалистер Крымга үш удаа кээн чораан болгаш ында арага бүдүрүкчүлериниң продукциязын бедия-биле үнелээн.

ЧУРУКТА: Юрий Дмитриевич Егоров — арага кылыр мастерлериниң салгакчызы. Оон кырган-ачазы Голицын хаанга арага кылып берип келген, ачазы — «Массандрага» арага бүдүрүп турган.

К. ДУДЧЕНКОНУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

(Эгезин №№ 65, 68, 71, 74, 79, 80 «Шында»).

ЧОГУМ БААЖЫЗЫ ЧҮДЕЛ?

1938 чылда ТАР-га болган суд чорудулгазының төөгүзүнге хамаарыштыр

«Чөөн үзел» аныяктар шимчээшкинин база хаара туткан. 1929—1930 чылдарда Улуг-Хемге, Эзрбекке, Барыын-Хемчикке, өске-даа черлерге Седен-Дамбаа, Чуйчук-оол, Домбу, Аранчаа болгаш өске-даа кижилерге баштаткан чөөн үзелдиглер эргинин артынчылары-биле «демисежир» сорулга-биле «аревэчилер хуралдары» дээр шуугаазынны чыыштарны эгелей берген. Оларның хөөктүрген аныяк кижилери хүрээ-хиит бажыңнарын үрегдеп, оларның номсаннарын а ол ышкаш моол чылда совет сетвүүлдерни өрттедип, черлик аажы-чаныг оюннарны эрттирип турганнар. Ол үеде улуг назылыг кижилерни хүндүлеп көөр чорук безин эргинин хоралыг артынчызы кылдыр санаттынып турган. Арынчүүрге, ыядып-эгенирге, бөдүүн, биче сеткилдиг чоруккa удур демиселди чарлаан. Аныяктарның маргыжышкынныг хуралдары чоорту массалыг оюн-тоглаже шилчип, оларның үезинде буруулугларны чылгаанарның ортузунче хөөгүлеп үндүргеш, олар эң-не баштай кымнарны-биле каттышканын оларның чүвүрлерин канчаар ужулганын айтырып, ада-иезинин ат-бажын адаарынче, кыстар-биле ошкажынче албадап турганнар. Улустуң дайзыннары Таңды Тывазын орустар удавас кээп үглей бээр ынчан кыстар орустарга калай болуру чайлаш чок деп хоймеге дамчыыр чугааларны таратпышаан самыын-садар чорукту иептерелдип, аныяктарны аморальдыг үүгедиишкиннерже ыдалап турган. Черге-черге, чөөнээшкиннин алдагдалдары болгаш анархисчи үүгедиишкиннер-даа арат массаларын ханы килеңнаа удурланыышкынын болдуруп, аратарның чамдык кезиин феодалларның талазынче чайылдырып, үймээннер киржикчилериниң хүрээленинге салдарын чедиргеи.

Ынчангаш политиктиг кризистиң айыылы тургустунуп, феодалдарның, ак гвардейжилерниң артынчыларының болгаш орус кулак байларының бир демниг хөделишкинин көстүп турган. ТАРН ТК-ның Политбюрозунуң 1930 чылдың март 17-де хуралында «Чөөн-Хемчикке тура халыышкынны сайгарарының дугайында» айтырыгны чугаалажып көргеш, «ындыг тура халыышкын болза, бир-даа дугаар эвес болгаш сөөлгүдаа эвес» деп чүвени айыткан, ынчангаш иштики политикатиг органнарның ажылын күштелдирер херек «шеригнин дайынчы аргалыын күштелирери-биле» аңаа дузалаары-биле «партияның болгаш аревэнин кежигүннерин мобилизастаар», «чурттун камгалал фронтузун улуртуру-биле штабты организастаар, оон кежигүннериниге эштер Шадыржап, Чүрмит-Дажы, Лодсан, Конюшевский олар кирер ужурлуг» — деп шиитпирлээн. Топтуг, угаан-сарыылдыг хемчеглер үезинде баштыкы херектер сайыды Танчайның ат салганы «Дээрбечилерге чагаазы» алдептиг өөчүк-чөңгээлиг боop турган. «Силер, Бора-Шайның болгаш өске-даа сумуларның чамдык хамаатылары, боо-чепсекти холга алгаш, чазакка удур хөделиишкиннерни кылган-дыр силер...

Силер боттарынарның хөделиишкиниер-биле бай феодалларның камгалаачылары кылдыр көргүзүп, революция-биле демиселди боттарынарның сорулганар кылдыр салып турар-дыр силер. Ону барымдаалааш, силер боттарынарның амы-тынынарны арттырып алыры-биле революцияга удур силериниң үүлгедиишкиннериниерни сокпаткаш, боттарынарның боо-чепсээнерни Чыргакыда бистиң Кызыл Шериглериниске бо чылдың апрельдин 1-де орай эвес, 2 хүнүнүн иштинде дужаап берилер.

Силериин таланардан бо кыйгырытны күүсетпес болза, чазак чери шиитпирлиг хемчеглери эп, силерин бүгү өөчү-хөреңгинерни... хавырар, ег-буленерни хоруудалга киирер, а силерин шуптунарны туткаштын узуткаар апаар. Силерге хамаарыштыр ооң өске шиитпир болгаш хөделиишкин чок болур ужурлуг».

Феодалдарның Хемчикке үймээнин тайбын ёзу-биле чок кылып турарының үезинде революцияның каржы дайынарының октарындан Ш. Начын болгаш Бышкак-Кара олар өлген. Ол үймээнинин 270 кижикчилериниен 54 кижи өөчү-хөреңги чок ядылар, 149-зу — ортумактар, 86-зы — феодалдар, ламалар болгаш хамнар болганы илерээн. Үймээнчилер аразында 23 нам кежигүннери болгаш 16 аревэчилер турган.

Шагаан-Арыгның, Элегеестиң, Өөктүң, Хадыңның болгаш Тураның кулак байлары 1930 чылдың апрельде албадал-дужаал ёзугаар тургускан колхозтарга болгаш эрге-чагырганларын хөделиишкиннерине удур боочепсээн туткаш, хөлзеп үнген. Ынчан ТАР-ның чазааның чер ажылының айтырыгларының талазы-биле чөвүлекчизи кижи, «Элегес» күрүне ажыл-агыйының директору П. Г. Городишев ядыы тараачын А. Пахомов олар дээрбечилериниң холдарындан өлгеннер. Ол тура халыышкын Тыва-биле кожа-хелбээ Красноярск крайда орус суурларының дээрбечи кулактарының бөлүктериниң хөделиишкиннериниң болгаш МАР-ның Тыва-биле кызыгаарлажып турар аймактарының моол феодалдарының үймээннериниң тура халыышкан үези-биле капсырлашкын. «Улуг эргилденин чылынын онза хемчеглери-биле холбаштыр кулактарга баштаткан тараачыннарның хөлзээшкиннери шынгыы дувраашкинни болдуруп турган. Аңаа холбаштыр ССРЭ-нин даштыкы херектериниң улус комиссарының орулакчызы Л. М. Карахан 1930 чылдың мәйнын 4-те ВКП(б) ТК-же, ДХУК болгаш Коминтерге мындыг дагаа чоруткан: «Тыва республикада силериниң херектеринерге бузуреттирген эш Старковтан, а ол ышкаш СГПУ шугумундан Тываның орус чурттакчыларының тура халыышкынының дугайында медээни алдыыс. Тура халыышканнарның хөй кезии — кулактар, оларның аразында — мурнунда партизан чорааннар база хөй. Олар апрельдин 26-дан эгелээн организастаттынып четтигипкен болгаш үш дээрбечи бөлүк хөделип эгелээн:

1) Подхребтиг районунда (Кызылдан мурнуу-барыыр талаже 60 верста) — Блиновтар алышкыларның 50 кижилиг дээрбечи бөлүү Элегес суурга коммунистерни кырып каапкаш, кижилер болгаш чепсек-биле немежип алган. 2) Тарлаг девискээринде, бистиң кызыгаарывыстан 15 верста черде — 45 кижи. 3) Тураи девискээринде, Кызылдан 70 верстада, бистиң кызыгаарывыстан база-ла ол хире черде — билдинмес санныг дээрбечи бөлүк апрельдин 28-те Кызыл — ССРЭ аразының 80 сажень телеграф удазынын үзе кескен.

Тура халыышканнарныч планынга кирип турар үүлдер болза: а) элээн каш районнарга хары угда тура халчыры; б) ССРЭ-биле Кызылдың аразында харылзааны үзери; в) Тываның төвү — Кызылды эжелеп алыры болгаш эрге-чагырганы дужүрери; г) тываларны каттышкан тура халыышкынче элэдири.

Олар коммунистер чок болгаш коллективизация чок эрге-чагырга дээш хөделип үнген!

Аңаа холбаштыр тыва чазак бистиң шериг отрядын Тываже доп-дораан киирерин база катап дилеп турар. Бистиң Тывада элчинивис эш Старков тура халыышканнарның районнарынче бистин шериглериисти доп-дораан киирерин база негеп, тываларның болгаш совет колониялың бар күштерининн четпестей берип болурун. Кызылга тургустунган айыылды айыткан... Марттың төөчүзүнде, Хемчикке тываларның тура халыышкынының үезинде Политбюро Тываже отрядты чорутпайн, тура халыышкынны бодунун күштери-биле базар арганы тыва чазакка тыпсыр — деп, шиитпир үндүрген.

Амгы үеде байдал оон артык айыылдыг боop турар. тыва шериглериниң кезиин (олар чүгле 200 кижи) Хемчик кожуунунче чоруткан боop турар...

Тываның чазааның шериниин күжү дыка эвээш (чаңгыс-ла дивизион) боop. Хемчикте тура халыышкынчы базары-биле чоруткан болганда, амгы үеде орус турахалыкчыларга удур ВКП(б) кежигүннериндеи тургускан, мурнунда партизан чораан чамдык кижилерни каттыштырган бичии-бичии отрядчыгаштар демисежип турарлар. Оон-биле холбаштыр бистер Тываның чазааның болгаш эш Старковтун Тываже Минусинск округтан аттыг шериг отрядын дүрген киирер дугайында дилээн деткип турар бис (СЭКП ТК-ның чанында МЛИ-ниң ТПА-зы, ф. 495).

Тывага контрреволюстут тура халыышкынарны үзүткаарының үезинде чөөннерттырткычызы О. Охемчик. Ол дээш буруувусту номчукчуларның мурнунга миннип тур бис.

ЧУРУКТА: Ойрот-Тураның көдээ ажыл-агый тускай школазының тергин эки өөредилгелиг, РСФСР-ниң чер ажылының улус комиссариадының шанналын алган тыва сургуулдары: Байкара Долчанмаа, Тадар-оол, Лопсан, Соян Сонам.

Чурукту 1934 чылда тырттырган. Ону Тываның курархивинин № 16 альбомундан, № 96 чурукту Очур Кызыл-оол хоолгалаан.

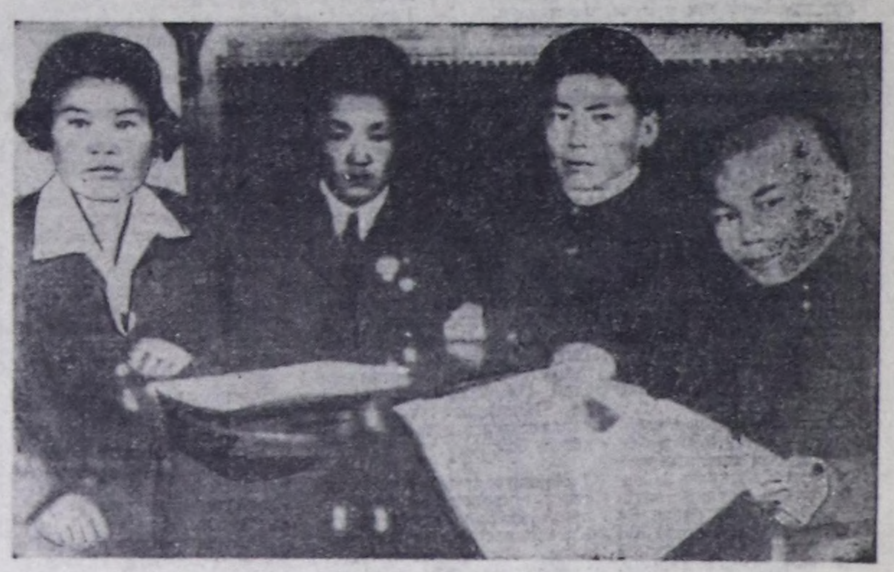

Бо чурукту апрель 6-да үшкү арынга парлаанывысты номчукчу утпаан боор. Оон адаанда тайылбыры шын эвес болганындан катап парлап, бөгүн шын тайылбырны киирдивис. Частыыгнын үнгениие бурулуг кижи — редакцияның фото-чурук

ШЫН

Улус төлээлериниң соңгулдалары

СУД ХЕРЭЭНГЕ КИРЖИРЛЕР

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын өзугаар бо чылдың апрельде бистиң республикага Кызыл хоорай, район улус судтарының улус төлээлериниң соңгулдалары эртер кылдыр көрдүнген. Ол суд ажыл-чорудуунга хамаарышкан чаа хоойлуларга үндезилеттинип чоруттунар. Кем-керек үүлгедир чоруктар чуртта, республикада-даа хөй санныг болуп турар шак ындыг үеде, байдалда бо соңгулдалар эртип турар. Ынчангаш кем-керек үүлгедиглерин чавырылдырары-биле, хамаатыларны айылдыг үүлдерден камгалаары-биле холбашкан айтырыглар кижи бүрүзүнүң сагыш човаашкынын болдуруп турар. Ол үүлдер — улус судтарының ролю, туружу-биле дөмей-ле тудуш, айтырыг харылзаалыг. Күш-ажылчы коллективтерге чоруп турган, ужуражылгалар үезинде улус судтарының-даа, Дээди судтуң адрезинге чемелерни бо-ла дыңнаар бис. Ол чугаа колдуунда-ла аар кем-керек үүлгеткенде, өлүрүшкүн, кижиниң кадыынга хоралыг аар кемдээшкин таварыштырганда, хулиган керек дээш судка көрүп, кеземче онаап турарының байдалынга хамааржыр. Хөректерни көрүп турарының шынарынга, суд чорудуунуң хуусаазынга таарымайын турар таварылгалар база бар.

Чөптүг, шын шииткели үндүреринге улус төлээзиниң ролюн, киржилгезин чедир билбейн баар чоруктар бар. Ынчангаш улус төлээзинге соңгудар кижилериниң хамааты, амыдыралы чөптүг туруштуун чамдык коллективтер чедир өөренип көрбейн баар. Ындыг талаларын барымдаалавайн.даа, шоолуг-ла херексевес чаңчыл-биле суд чорудуунга киржир апарган таварылгада ажылдан саат чокка хостапкы дег кижилерни адап турарының чижектери бар. Суд чорудуунга кирип, хүлээлгезин күүседиринден ойталай бээр улус төлээлери база турар. Оон аңгыда, оларның судка киржилгезинге кандыг-бир чылдагаан-биле моондактай бээр удуртукчулар база тургулаар. Суд практикезинга ындыг үүлдерге бо-ла таваржыш болур. Чөптүг шииткел үндүрер херекке улус төлээзиниң ролюн ханы билзе чогуур.

Ажыл аайы-биле чоруп турган, бир удуртукчу-биле чугаалап олурарым бо айтырыгга хамаарыштыр беседалажы берген бис. Улус төлээзи кижи профессионал судья-биле деп эргелиг деп чүвени тодаргай үүлдерге даянып тайылбырлаарымга, бүзүрээн. Улус төлээзинге коллектив моон соңгаар харысалгалыг ажылдакчыны идип үндүрер дээрзин ол аазаан чүве.

Республикага 6500 улус төлээзин соңгууру көрдүнүп турар, ону бир судьяга онааштыр алыр болза, алдан-чеден беш кижи. Судтуң ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар соруулга-биле, сан-түң ынчаар көрдүнген. Кеземче болгаш хамааты бүгү херектерни коллегиалдыг көөр деп чүвени база барымдаалаар апаар. Кызыл хоорайга, чижээлээргге, 650 улус төлээзин соңгуур. Юстиция министерствозунуң сүмелеп турарыбиле, районнарга улус төлээлериниң хөй кезии 70-75 хуузун район төптеринде күш-ажылчы коллективтерге соңгуур.

Улус төлээзинге 25 хардан өрү назылыг хамааты кижи соңгуттурар. Соңгударының хуусаазы моон мурунда 2,5 чыл-биле санаттынып турган болза, Тыва АССР-ниң Конституциязынга дүүштүр улус төлээлериниң соңгудар хуусаазы ам 5 чыл. Бүрүн эргелериниң хуусаазының узааны — оларның юридиктиг мергежилиниң бедиринге, суд ажыл-чорудулгазының дуржулгазының байырынга идиг болур.

Чөптүг шииткел үндүрер херекке улус төлээлериниң эргези судьяларныы-биле бир дөмей дээрзин Судьялар статузунуң дугайында хоойлуда демдеглеттинген. Улус судьяларынга көрдүнген чаа магадылалдар оларга база хамааржыр.

Улус төлээзиниң суд барыр, оон ажылынга киржиринге удуртукчунуң талазындан шаптыктаашкын турун келир болза, харысалга онаары көрдүнген. Шак ындыг хөделиишкиннер дээш 100 рубль түңнүг штраф онаап болур.

Профессионал судьялардаа, улус төлээлери-даа дангыран хүлээп алыр. Оон сөзүглелин РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму бадылаан. Улус төлээзин соңгааны коллективтиң кежигүннериниң аразында даңгырак хүлээп алдынар.

Улус судтарының улус төлээлерин каяа база канчаар соңгуурул? Ажылдап турар черинге ийикпе, азы чурттап турар черинин аайы-биле хамаатыларның хуралдарынга ажык бадылаашкын-биле соңгулда чорудар. Хурал болур дугайында баш удур дыңнадыр. Саналдап турар кандидатуралларны сайгарып чугаалажып көөр апаар. Хуралдың киржикчилериниң чартыындан хөйүнүн бадылаашкынын алган кижини соңгуттурган деп саналр.

Улус төлээлериниң өөредилгезинче база чогуур кичээнгейни угландырып келген бис. Ол талазы-биле Юстиция министерствозу судтарга дуза чедирер апаар. Оларның организастыг хуралын арттырери база көрдүүп турар, улус төлээлериниң чөвүлелин аңаа соңгувушаан, оларның ажылдарының аайы-биле секциялар тургустунар. Бо айтырыгны чугаалап тура, доктаансал турар үүлдерим база бар. Чижээ, Тес-Хем, Бии-Хем районнарның улус судтарында улус төлээлерибиле ажылдың өки дуржулгазы бар. Министерство ону өөренип көрүп, дуржулганы нептередип турар. Материалдыг баазавыста четпестер база бар. Кызыл хоорайга, Шагаан-Арыгга, Чадаанага суд бажыңнарының тудуунун айтырыын министерство каш чыл улаштыр тургузуп келген. Кызыл хоорайны ап көрээли. Он чыл бурунгаар аңаа 5 судья ажылдап турган, ам оларның саны — 9. Штат улгаткан. Ажылдың хемчээли чылдан чылче көвүдеп турар. Суд бажыңнарының конторазы, кабинеттериниң шолу таарымчалыг ажылдаарының байдалын хандырбайн турар. Чамдык районнарда байдал база-ла оон дээредевес. Шагаан-Арыгда, Кызыл хоорайда суд бажыңнарының тудуунун айтырыы тургустунуп, күрүне планында чылдан чылче киирип келген, мичалза-даа объектилериниң тудуу эгелевейн турар.

Юрий СЛОБОДЧИКОВ.
Тыва АССР-ниң юстиция министри.

Москва. Херээжен спортчулар олура хоолдарын тутчуп алгаш, күжүн шенежир маргылдааны бистиң чуртувуска бир-ле дугаарында Күш-культураның Ленин орденниг төп күрүне институдуна организастап эрттирген. Найысылалдың дээди өөредилге черлериниң херээжен студентилери маргылдаага киришкен.

ЧУРУКТА: маргылдааның тулган чемпиону ат дээш адаанажылга Елена Гусеваның (культура институду) болгаш Галина Сотникованың аразында эң-не чидиг болгаш солуп болган.

А. ЯКОВЛЕВТИҢ фотозу (СЭТА).

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ

Понедельник

АПРЕЛЬ 9

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 120 минута. 8.30 Мультфильмнер. 9.00 Бут бөмбүүнүң доңгулалы. 9.30 «Гжель дугайында». 10.20 «Балет, балет...» 11.20 ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. Н. Гоголева орус болгаш совет авторларының чогаалдарын номчуур. 12.00 Телефильм. 12.30—13.00 «Ye». 15.45 Уругларга фильм. «Шуптузун өрү өскедир». 16.55 «ССРЭ—Индия: байырлалдар болгаш ажыл хүннери». Барымдаалыг фильм. 17.05 В. А. Моцарт. Концерт. 17.30 Уруглар шагы. 18.30 «Ye». 19.00 Бис болгаш экономика. 19.55 «Парус адаанга өлүм». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 21.00 «Ye». 21.30 Коллаж. 21.35 Бут бөмбүүнүң доңгулалы. 22.05 Литературжуран-чечен программа «Сес». 00.05—00.30 Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 Эртенги гимнастика. 8.15 Эртем-тайылбырлыг фильм 8.35; 9.35 География. 8 класс. ССРЭ-ниң далайлары. 9.05 Итали дыл. 10.05 Авам, ачам база мен. 10.35; 11.35 Биология. 7 класс. Гидра, медуза болгаш өскелер. 11.05 Орус чугаа. 12.05 «Бүгүде, экин!». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 13.25 «Хуусаа чок». Телефильм 13.55 И. Брамс. Концерт. 14.15—15.30 «Сосновкага баштайгы көргүзүү». Уран-чечен телефильм.

КЫЗЫЛДАН

17.00 А. Даржай, А. Оржак — «Четкер четкизин». Аныяктарның Күзел аттыг шенелде театрының шинзи. 18.45 «Хүлүмзүүрүг». Уруглар дамчыдыла. «Бир эвес силер эвилеп-эвилеп болзуңарза...». 19.15 Медээлер. 19.20 «Тыва чеде». Программада: «Парторганизацияларда отчёттар болгаш соңгулдалар». Кызыл хоорайның партия эге организацияларының секретарьлары-биле «Төгерик стол». «Чонга эки бараанларны хейну бүдүрер». «Тыванын социал болгаш экономиктиг хөгүүлдезинин нарын айтырыглары». Медээлер. 19.55 Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 «Орскиге орай күзүн». 20.50 Чуруктуунуң мастерскаязында. В. Ахунов биле Т. Мирджалилов. 21.20—22.55 А. П. Чехов—«Озал чечектер». Телешин.

ҮШКҮ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.30 «Ye». 19.00 Ырыны сактып ал. Улуг кижилерге болгаш уругларга. 19.15 РСФСР-ниң хоорайларының телестудиялары. «Көрүнчүк». (Новосибирск). Обьтуп сут курлавырларын камгалаар дугайында. 20.00 — 20.15 «Тамчыктыг удунар, чаштар!».

Вторник

АПРЕЛЬ 10
БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

6.30 120 минута. 8.35 «Парус адаанга өлүм». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 9.40 Мультфильмнер. 10.05 «Дириг амытаннар оранында». 11.05 «Ол болган... болган...» 11.25 Уруглар шагы. 12.25 Коллаж. 12.30 «Ye». 13.00—13.45 «Бистиң салгаашкынывыс». «Орус уран үүлдүн 100 чылы». 15.45 Ажыл-херекчи идеялар ярмарказы. 17.00 Бичии концерт. 17.15 Барымдаалыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 17.45 «Хөгжүмнүг каникулдар...» 18.30 «Ye». 19.00 «Бир намдардан үзүндүлер». Фильм-балет. Аргентин композиторларның музыказынга. 19.50 «Парус адаанга өлүм». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 21.00 «Ye». 21.30 Чугула интервью. 21.40 Операга ынактарның телеклуву. 22.50 Аныяктар медээчизи. 23.20 Ф. Шопен. «Интредукция болгаш кылаңнаан полонез». 23.30 Бут бөмбүү. ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Динамо» (Москва). 00.20—00.45 Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 Эртенги гимнастика. 8.15 Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 Литература. 9 класс. Н. В. Гоголь—«Өлүг сүнезиннер». 9.05 Француз дыл. 1-ги чылы. 10.05 Француз дыл. 2-ги чылы. 10.35; 11.40 Бойдус эртеми. 2 класс. Часкы аалчылар. 10.55 Эрудиттерге дамчыдылга. 12.00 «Бүгүде, экин». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 13.05 Ритмиг гимнастика. 13.35 Уран-чечен фильм. «Баштайгы өөрүшкүлер». 4-кү сериязы. 14.45—15.15 Бадминтон. Европа чемпионады.

КЫЗЫЛДАН

18.00 Барымдаалыг фильмнер программазы. 18.30 «Красноярскиниң Күрүнениң оперетта театрының гастрольдары». Реклама. 18.40 «Болчаг шагы». Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи М. А. Рамазанова-биле ужуражыышкын. 19.20 Медээлер. 19.25 «Азия төвү». Программада: Медээлер. «Чугула интервью». «Мээн суурум — мээн салым-чолум». 19.55 Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 «Боттуң мунгадалын ажып эртер». 20.30—01.30 ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязында. Чапсарда — кино допчулалы.

ҮШКҮ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.00 Ритмиг гимнастика. 18.30 «Ye». 19.00 О. Сулейманов. «Чер, кижиге өөгей» шулуглел. Автор номчуур. 19.35 Р. Штраус. Симфониктиг шулуглел «Дон Жуан». 20.00—20.15 «Тамчыктыг удунар, чаштар!».

Среда

АПРЕЛЬ 11

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 120 минута. 8.35 «Парус адаанга өлүм». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 9.40 «Чоко биле Боконуң ужуралдары». Мультфильм. 1-ги кезээ. (Болгария). 10.05 Бут бөмбүү. ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Динамо» (Москва). 10.55 «Аянчорукчулар клуву». 11.55 Улусчу чогаадылганың «Радуга» телепрограммаларының 8-ки делегей фестивалы. «Афганистанның аялгалары». 12.30 «Ye». 13.00—14.25 А. Зурабов —Лика». Телешин. 15.45 Музыка эртинези. Л. Бетховен. Тоску симфония. 16.55 Барымдаалыг фильмнериниң баштайгы көргүзүү. 17.25 Поэзия минуталары. 17.30 Уруглар шагы. 18.30 «Ye». 19.00 «Ленинни номчуп тур бис». Политиктиг чагыг. 19.30 Чалыы назын танцылап, ырлап тур. 19.45 «Кыс бөрүнүң ыызы». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 21.00 «Ye». 21.30 Коллаж. 21.35 Чугула интервью. 21.45 «Кыс бөрүнүң ыызы». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 22.55 Барымдаалыг фильм. 23.45—00.10 Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 Эртенги гимнастика. 8.15 Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 Бойдус эртеми. 3 класс. Арга-арыг чурттакчыларының оюн көргүзүү. 9.05 Немец дыл. 1-ги чылы. 10.05 Немец дыл. 2-ги чылы. 10.35; 11.35 Ниити биология. 10 класс. Экологтуг системалар. 11.05 Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.05 «Даглаже аянчорук». Телефильм. 12.35 Чех филармониянын симфониктиг оркестриниң концерти. 13.05 «Баштайгы өөрүшкүлер». Уран-чечен телефильм. 5-ки сериязы. 14.10—14.55 Бадминтон. Европа чемпионады.

КЫЗЫЛДАН

18.00 «Спортлото» рекламазы. 18.20 Медээлер. 18.25 «Тыва черде». Программада: Улус депутаттарына кандидаттарны соңгулда мурнундагы платформалары. Медээлер. 19.00 Тележурнал «Экономика болгаш бис». «Чыл болганда, азы бүтпейн барган база бир аренда коллективниң төөгүзү». Тыва АССР-ниң социал-экономиктиг хөгүүлдезинин нарын айтырыгларының талазы-биле эртем-практиктиг чөвүлел хуралдан отчет. «Бажың тудуп алыры кайы хире өртөкүнелигил?».

МОСКВАДАН

20.00 «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 «Парнасче чада». 20.25 Коллаж. 20.30—01.30 ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязында. Чапсарда — кино допчулалы.

ҮШКҮ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.00 «Кирерин чөпшээренер». «Ада-иелериниң уругларын». 18.30 «Ye». 19.00 Хөгжүмнүг телеабонемент». «Импровизация». 20.00 — 20.15 «Тамчыктыг удунар, чаштар!».

Четверг

АПРЕЛЬ 12

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 120 минута. 8.30 «Чоко биле Боконуң ужуралдары». Мультфильм. 2-ги кезээ. 9.00 «Кыс бөрүнүң ыызы». Уран-чечен телефильм. 1-2 сериялары. 11.25 Уруглар шагы. 12.25 Коллаж. 12.30 «Ye». 13.15 Л. Леонов. «Алдын чууза». Фильм-шин. 15.30 Мультфильм. 15.45 Тиилелгениң 45 чыл болганынга. «Чадаг шериг дээрге чадаг шеригдир». Барымдаалыг фильм. 16.40 Концерт. 17.10 Кижи. Чер. Октаргай. 18.10 Мультфильмнер. 18.30 «Ye». 19.00 «...16 харга чедир болгаш оон улуг назы». 19.40 Эде тургустунуушкын: нарын айтырыглар болгаш шиитпирлер. 21.00 «Ye». 21.30 Театржы мемуарлар. М. И. Бабанова. 23.30 Медээлер. 23.45 — 00.25 ВЛКСМ-ниң XXI съездизиниң хүн демдеглели.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 Эртенги гимнастика. 8.15 Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 Ниити биология. 11 класс. Мутация, азы Динстер чүге янзыянзы болурул? 9.05 Испан дыл. 1-ги чылы. 10.05 Испан дыл. 2-ги чылы. 10.35; 11.40 Музыка. 2 класс. Симфониктиг оркестриниң хөгжүм херекселдери. 10.55 «Эртем медээчизи». 12.00 «Эглип кээр мен». Барымдаалыг фильм. 12.40 Ритмиг гимнастика. 13.10 «Баштайгы өөрүшкүлер». 6-гы сериязы. 14.30 — 15.15 Бадминтон. Европа чемпионады.

КЫЗЫЛДАН

18.30 Видеоканал «Овур-хевир». Литературжу ужуражыышкынар. 19.20 Медээлер. 18.25 «Азия төвү». Программада: Медээлер. «Партиянын XXVIII съездизинге СЭКП ТК-ның төлевилелин чугаалажып тур бис». «Ажылчы хүннер». «Күрүнениң Айыыл чок-чорук комитединиң парлалга бөлүү дыңнадып тур». 19.55 Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 А. Онеггер. Концерт. 20.30 ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязында. Чапсарда — кино допчулалы. 22.45 — 00.20 «Комсомольская жизнь» журналдың 70 харлаанынга тураскаатган байырлалдан репортаж.

ҮШКҮ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.30 «Ye». 19.00 Концерт. 19.45 «Шахмат партиязы». Телефильмниң баштайгы көргүзүү. 20.00 — 20.15 «Тамчыктыг удунар, чаштар!».

Пятница

АПРЕЛЬ 13

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 120 минута. 8.35 «...16 харга чедир болгаш оон улуг назы». 9.15 Мультфильм. 9.35 Операга ынактарның телеклуву. 10.50 «Кижи дугайында». 11.50 «Ля-Ферте-Аледе агаар байырлалы». Телефильм. 12.00 «Дилеп чоруптувус». «Канчаар дыштанып турар бис» деп болуктен. 12.30 «Ye». 13.00—14.45 Д. Самойлов шулукчу-биле ужуражыышкын. 15.45 «Бир эвес силерниң харыцар...» 16.30 Уруларга фильм. «Ак болгаш кара илби». 17.45 Компьютер-биле диалог. 18.30 «Ye». 19.00 «Эрге-чагырганы — Советтерге». Чер дугайында хоойлу болгаш тус черниң эрге-чагырга черлери. 19.30 Л. Бондаренко ойнаар. (Баян). 19.40 В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 120 чыл болганынга. Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. «В. И. Ленинниң портреттиг штрихтер». 2-ги фильм. 21.00 «Ye». 21.30 Коллаж. 21.35 Чугула интервью. 21.45 «Көрүүшкүн». 23.15 «Ол болган... болган...» 23.40 Медээлер. 23.55-00.35 ВЛКСМ-ниң XXI съездизиниң хүн демдеглели.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 Эртенги гимнастика. 8.15 Барымдаалыг фильм. 8.35; 9.35 Литература. 5 класс. В. П. Катаев. «Полутүн оглу». 9.05 Англи дыл. 1-ги чылы. 10.05 Англи дыл. 2-ги чылы. 10.35; 11.35 Литература. 6 класс. М. М. Пришвин. «Хүн шыгжамыры». 11.05 «Суг: дүвүнче дүне берген хоорайның чажыды». Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.05 Л.-В. Бетховен. Концерт. 12.50 А. Н. Островскийниң музей-бажыңының дугайында. 13.35 «Баштайгы өөрүшкүлер». Уран-чечен фильм. 7-ги сериязы. 15.00—15.30 Бадминтон. Европа чемпионады.

КЫЗЫЛДАН

18.30 Уруларга фильм. 18.45—18.55 Медээлер. 18.55 «Тыва телевидение чалап тур». Аныяктар видеоканалы. 19.55 Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 Информастыг программа. 21.00 Орус культураның төвү «Преображенскоени» катап тургузарының дугайында. 21.30 А. Бардина (чедиг хылдыг гитара) ойнаар. 21.45 Бүгүдеге спорт. 22.00 Н. В. Гогольдуң чогаалдарын экранчытканы. «Вий». 23.15 Бадминтон. Европа чемпионады. 23.45 «Ада-чуртунуң дээрин камгалавышаан». Барымдаалыг фильм. 00.00—00.55 Бут бөмбүү. ССРЭ чемпионады. «Днепр» — «Динамо» (Киев).

ҮШКҮ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.30 «Ye». 19.00 «Арена». Спортчу программа. 20.00—20.15 «Тамчыктыг удунар, чаштар!».

Суббота

АПРЕЛЬ 14
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 120 минута. 8.30 Авам, ачам база мен. 9.00 «Булактар». 9.30 Чыл үелери. Апрель. 10.30 «Бурда Моден» сүмелеп тур. 11.00 «Партнер». Коммерция медээчизи. 11.30 «Фламинго—аас-кежик кужу». Уран-чечен телефильм. 13.00 Политиктиг диалогтар. 13.30 Н. Н. Семенов академиктиң эртем болгаш хөй-ниитичи ажылчорудулгазының дугайында барымдаалыг телефильм. 14.25 Улусчу чогаадылганың «Радуга» телепрограммаларының 8-ки делегей фестивалы. «Рачинскиниң ырлары». (Грузия). 15.00 Россияның суверенитеди. 16.00 Сергей Березининиң ырлары. 16.10 «Аас-кежиктиг таварылга». Өг-бүле телевикториназы. 16.25 Л. Луков режиссерниң фильмнери. «Улуг амыдырал». Уран-чечен телефильм. 1-ги кезээ. 18.00 «Делегей панорамазы». 18.45 «Улуг амыдырал». Уран-чечен фильм. 2-ги кезээ. 20.15 Делегей конкурстарының лауреады Д. Хворостовский ырлаар. 21.00 «Ye». 21.30 Чугула интервью. 21.40 Телескоп. 22.00 «Моррисвиль шивээзиниң сүнезини». (Чехословакия). 23.30 Концерт. 00.20 «Бистиң буруугу Кремливис». Барымдаалыг телефильм. 00.30—01.05 ВЛКСМ-ниң XXI съездизиниң хүн демдеглели.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 Эртенги гимнастика. 8.15 Концерт. 8.45 Эвиледдешкен республикалар кинопублицистиказы. Телефильм. «Бистиң хаалгаларывыс мурнунда». 9.10 «Бирги Бастилия». Уран-чечен фильм. 10.20 Орус чугаа. 10.50 Коллаж. 10.55 Видеоканал. «Совет Россия». 13.10 Улусчу аялгалар. 13.25 Эвиледдешкен республикалар студияларының фильмнери. «Сога берзе — дезивит...» (Грузия). 14.55 Бут бөмбүү. ССРЭ чемпионады. «Днепр» —«Динамо» (Киев). 16.35 «Найыралдың меридианнары». Польша ырының II бүгү-эвилед фестивалы. 17.10 Л. Кристи режиссерниң фильмнери. «Бистиң амыдыралывыс дугайында бичии рассказтар». 18.00 Музыкалыг канал. 20.00 «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 Информастыг программа. 21.00 «Ye». 21.30 Бадминтон. Европа чемпионады. 22.00 «Пи» демдек адаа-биле. 00.15 «Чаривна» ырыхөгжүм ансамбльдиң концерти. 00.35 «Пи» демдек, адаа-биле». 01.35 Дүнеки сеанс. «Сактыышкыннар дыныалып тур...» Киноконцерт. 02.25—03.50 «Оон романының маадырлары». Уран-чечен фильм.

Воскресенье

АПРЕЛЬ 15
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 Бүгүдеге спорт. 8.15 Ритмиг гимнастика. 8.45 «Спортлото» тиражы. 9.00 «Эртен эрте». 10.00 Адаччуртунга бараан болуру. 11.00 Эртенги хөглээшкиннинг программа. 11.30 «Делегейни дескиндир». Альманах. 12.30 «Кадыкшыл». 13.15 Тиилелгениң 45 чыл болганынга. «Өлүм архиви». Уран-чечен фильм. 5-ки сериязы. 14.45 Бүгүдеге педагогика. 15.45 «Көдээден дамчыдылга». Панорама. 17.00 Тооллар болгаш ужуралдар оранында. «Ынакшаан будукчу дугайында тоол». 18.30 Ачыбуян чедирилгезиниң неделязы. «Оттуушкун». 19.00 Улуг-хүн кинозалы. «Быштактан квартира». Мультфильм. 19.15 «Самогон хайындырыкчылары». Уран-чечен фильм. 19.35 «Үстүнген төгерик». Уран-чечен фильм. 21.00 «Ye». 21.30 «Мөнге үүлдер дугайында бодалдар». 21.45 П. И. Чайковский. 100 романс. 22.05 «Бурунгу вулканның чоогунда». Телефильм. 22.20—23.15 Джаз. «Кадапас» ансамбль силерни чалап тур.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 Эртенги гимнастика. 8.15 «Кожа чурттап чораан бис». Уран-чечен фильм. 9.30 Видеоканал «Кады ажылдажылга». 12.00 Телемарафон «Аралга дузалаңар». 13.00 Баскетболга АКШ-тың чемпионады. 14.00 Телемарафон «Аралга дузалаңар». 15.30 Видеоканал «Совет Россия». 18.00 Телемарафон «Аралга дузалаңар». 19.00 «Планета». Делегей программазы. 20.00 «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 Барымдаалыг фильм. 20.25 Бадминтон. Европа чемпионады. 21.00 «Ye». 21.30—23.10 «Даниил — Галицкиниң нояны». Уран-чечен фильм.

КИНО

АПРЕЛЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Мээн ынак Раджам»** (Индия, 2 сериялыг) 9.00, 11.50, 16.00, 18.50, **«Чаан сөөгүнден кылган бөрт каасталгазы»** (бичии уругларга кино) 14.40, **көрүлде залында: «Вилли Токарев Москвада»** 10.00, 12.30 15.00 17.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Солярис»** (2 сериялыг) 11.00, **«Сам.рат»** (2 сериялыг) 14.00 17.00, 19.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Серванти делгерезин!»** 10.30, **«Тан.цычы диско»** (Индия, 2 сериялыг) 14.00, **«Танцыла, танцылап көр»** (Индия, 2 сериялыг) 16. 40, **«Ак сөөк»** 12.00, 19.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Ызмгуур салгакчызы — алдын.доос»** 9.30, **«Зита болгаш Гита»** (Индия, 2 сериялыг) 11.20, 19.20, **«Медерел дугайында»** (2 сериялыг) 14.00, 16.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к.б: «Октар.гайның тура-соруу» 14.00, **«Хосталганың кийгызы»** (2 сериялыг) 15.30, 18.10 шактарда.

АПРЕЛЬ 9-та

«НАЙЫРАЛ»: **«Даштал.ган сагыш-сеткил»** 9.20, 11.20, 13.20, 15.20, 17.20, 19. 20 (узаткан), **көрүлде залында: «Мегелеткен книжи»** (2 сериялыг) 10.00, 13.00, 16.00, 18.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: **киноларчыындызы** 9.00, 12.20, **«Езулуг книжи дугайында тоожу»** 10.20, 13.40, **«Мээн ынак Раджам»** (2 сериялыг) 15.40, 18.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Бачыт.тыг доллар»** 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: **«Ак сөөк»** 14.30, 16.20, 18.10, 20. 00 (узаткан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к.б: «Федор Кузькиниң амыдыралын.дан» (2 сериялыг) 16.00, 19.00 шактарда.

Чарлалдар бюрозу

Чадааналың үлетпүр комбинады 1990-1991 чылдарда чондан база алган черлериндеи, организациялардан дараазында эт-херекселдерге чагыгларны хүлээп алгаш садып турар:

Өг — өртээ 4300 рубль.
Өг ыяжының — өртээ 358 рубль.
Өг яштинин эт-херекселдериниң — өртээ 260 рубль 14 көпеек. Оон иштинде: национал тыва аптара—2, өртээ 96 рубль, улуг аптара — 1, өртээ 42 рубль 64 көпеек, үлгүүрге—өртээ 64 рубль, бичии стол—өртээ 9 рубль 30 көпеек. 4 бичии сандай, бирээзиниң өртээ 4 рубль 05 көпеек.

Чагыгларны 1990 чылдың май 1-ге чедир хүлээп алыр.

Адреси: 668110, Чадаана хоорай, Промышленная кудумчузу, 1, телефону 1-12.

* * *

1990 чылда институтка киреринге күзээннер-биле Чоон Сибирьниң Күрүнениң культура институдунуң башкыларының беседа кылырын Тыва АССР-ниң Культура министерствозу организастаар. Ол беседа май 11-12-де Кызылдың уран үүл училищезинге эртеңгиниң 10 шакта болур.

* * *

Ленинградтың Күрүнениң театр, хөгжүм болгаш кинематография институдунга, Красноярскиниң шин болгаш кино артизи мергежилдин талазы-биле Күрүне институдунга киреринге күзээннериниң чыылдазын Тыва АССР-ниң Культура министерствозу үргүлчүлеп турар. Ук чыылданы үндезин националдың аныяктарының иштинден шилип алыры-биле чорудуп турар.

Ийиги шилип алыышкын бо чылдың апрель 26-27-де Кызылдың уран үүл училищезинге эртеңгиниң 10 шактан эгелеп болур. 1-ги эдлегни эртеңнерни болгаш киреринге күзээннерни 2-ги эдлегниң шилип алыышкынынче чалап турар.

* * *

Контроль-ревизия килдизинге ажылдаар ревизор-бухгалтерни Тыва АССР-ниң Культура министерствозу чалап турар.

Тайылбыр алыр адрес: Советтер баазын, Культура министерствозу, кадрлар килдизи, телефону 3-23-87.

667000, Кызыл хоорай, Красноярская, 100

Редактор
В. Ф. ЧАДАМБА

ТЕЛЕФОННАРЫ: ◆ редактор — 3-43-34; ◆ оралакчылары — 3-33-91; 3-34-17; ◆ приемная — 3-34-26; ◆ харыысалгалыг секретарь — 3-34-92; ◆ оралакчылары — 3-45-93. Килдистер: ◆ партийжи амыдырал — 3-36-82; 3-36-25; идеология — 3-34-57; ◆ совет тургузуг — 3-34-98; 3-41-23; ◆ үлетпүр — 3-34-49; 3-36-73; ◆ агроүлетпүр — 3-41-16; ◆ культура — 3-39-15; ◆ информация — 3-37-11; ◆ чагаа килдизи — 3-39-03; 3-34-39; ◆ очулга — 3-34-93; корректорлар — 3-37-11; ◆ үндүрүкчүлер — 2-27-41; ◆ солуп келбейн баргада — 2-32-75; ◆ бухгалтерия — 3-43-41;

Чылда 300 катап үнер
Хемчээли 2 парлалга
амазы
Тиражы 28000 экз.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер. полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

Чагыг № 399. ТС — 00597.

Индекс 54241